KERESZTÉNY MAGVETŐ

L. évfolyam. Május—Junius. 3. füzet.

Legközelebb Jézushoz.

Irta: **Gálfi Lőrinc.**

(Befejező közlemény.)

A Jézus mondásai.

Az első és harmadik evangéliumban, amelyek sokkal hosszabbak, mint a második, nagy mennyiségü adatot találunk, amely szintén közös forrásra vall. Ennek a két evangéliumnak az összehasonlítása arról győzte meg a vizsgálókat, hogy íróik egymástól függetlenül írták, vagyis mindketten ismerték a második evangéliumot és esetleg más forrásokat is, de egymásnak a művét nem használták. Igy közös anyagjuk csak közös források használatára mutat. Ezek azt az anyagot, amelyet a második evangéliumból nem vehettek, meríthettek több forrásból is, de a szakértők véleménye szerint legtöbbet egy különben nem ismert forrásból vettek. Ezt a forrást a német tudósok Q.-nak nevezték el a Quelle szó kezdőbetűjéről (Quelle = forrás). E forrás létezését ma már mindenki elismeri, csak éppen annak újraösszeállításában vannak némileg eltérő nézetek, valamint annak a kérdésnek az eldöntésénél, hogy az első vagy a harmadik evangélium őrizte-e meg tisztábban az eredeti szöveget. Az bizonyos, hogy mindkét író nagy szabadsággal kezelte azt a forrást, amely előttük már írott alakban állott. Nem lehetetlen, hogy e forrás nem is éppen azonos szövegben volt a két író előtt. Lehet, hogy már két fordítás szerepelt az egyházban, de az is lehet, hogy e két iró az eredeti arami nyelven szerkesztett szöveget használta.

E forrásnak az összeállítását leginkább az nehezíti meg, hogy annak anyagát mindkét író a Márk nevén szereplő evangélium anyagába vitte bele és abban egyéb anyagokkal együtt osztotta be. Ez a beosztás természete-

sen a két irónál egymásétól nagyon elütött s különösen az eredeti sorrend meghatározása csaknem lehetetlen. Az újtestamentumi kritikusok azonban mégis nagy odaadással törekedtek az utóbbi húsz esztendő alatt ez ősi forrás összeállítására. E kisérletekből egy néhányat ide iktatunk, hogy fogalmat nyerhessünk a szakértők némileg elütő véleményeiről és arról, hogy e forrás összeállítása mennyi nagy tudós elméjét foglalkoztatta.

1. *Holtzmann* O. szerint (Leben Jesu) e forrásról a következő részek vétettek:

Mt. 3 7—12; 4 1—11; 5 3—7 27; 8 5—13; 11 2—19; 8 19—22; 10 5—42;

Lk. 3 7—9; 16 s köv.; 4 1—13; 6 20—49; 7 2—10; 18—35; 9 57—60;

Mt. 11 20—27; 6 9—13; 7 7—11; 12 43—45; 38—42; 6 22 s köv.; 23 1—39;

Lk. 10 2—16; 10 21—24; 11 1—4; 11 9—13, 24—32, 34—36; 11 39—52;

Mt. 10 26 sköv.; 6 25—33, 19—21; 24 43 sköv.; 10 24—36; 16 2 s köv.; 5 25 s köv.

Lk. 12 2—9, 22—31, 33 s köv. 12 39—46, 51—56; 12 58 s köv.

Mt. 13 31—33; 7 13 s köv., 22 s köv.; 23 37—39; 12 11; 23 12; 22 1—14

Lk. 13 18—21, 24—30; 13 34 sköv.; 13 15; 14 5; 14 11; 18 14; 14 15—24

Mt. 10 37 s köv.; 18 12—14; 6 24; 11 12 s köv.: 5 18; 18 7; 18 15, 21 s köv.

Lk. 14 26 s köv.; 15 4—7; 16 13; 16 16; 16 17; 17 1 s köv; 17 3 s köv.

Mt. 17 20; 24 26—28; 25 14—30; 19 28.

Lk. 17 5 s köv.; 17 22—37; 19 12—26; 22 29.

2. *Harnack* szerint (Beiträge zur Einleitung in das N. T. 127 s köv. és 253 s köv. l.) a Q részei voltak:

Mt. 3 5, 7—12; 4 1—11; 5 1—4, 6, 11—12; 5 39—40, 42, 44—48; 7 12;

Lk. 3 7—9, 16—17; 4 1—13; 6 17, 20—23; 6 29—30, 27—28, 35b., 32, 33'

Mt. 7 1—5; 15 14; 10 24, 25; 7 16—18 s köv. + 12 33; 7 21, 24—27

Lk. 36; 6 31; 6 37—38, 41 s köv.; 6 39; 6 40; 6 43—44; 6 46—49

Mt. 7 28 + 8 5—10, 13; 11 2—11; 11 16—19; 10 7; 8 19—22; 9 37—38

Lk. 7 1—10; 7 18—28; 7 31—35; 9 2; 10 9, 11; 9 57—60; 10 2

Mt. 10 16a; 10 12—13; 10 10b; 10 15; 11 21—23; 10 40; 11 25—27

Lk. 10 3; 10 5—6; 10 7b; 10 12; 10 13—15; 10 16; 10 21—22

Mt. 13 16—17; 6 9—13; 7 7—11; 12 22—23, 25, 27, 28, 30, 43—45;
Lk. 10 23b—24; 11 2—4; 11 9—13; 11 14, 17, 19, 20. 23—26; 11 16, 29—32;

Mt. 12 38, 39, 41-42; 5 15; 6 22—23; 23 4, 13, 23; 23 25, 27, 29, 30—32, 34—36;
Lk. 11 33; 11 34—35; 11 46, 52, 42; 11 39, 44, 47—52; 12 2—9

Mt. 10 26—33; 12 32; 6 25—33; 6 19—21; 24 43—51; 10 34—36; 5 25—26;
Lk. 12 10; 12 22—31; 12 33—34; 12 39—40, 42—46; 12 51—53; 12 58—59;

Mt. 13 31—33; 7 13—14; 8 11—12; 23 37—39; 23 12; 10 37; 10 38; 5 13
Lk. 13 18—21; 13 24; 13 28—29; 13 34—35; 14 11; 14 26; 14 27;

Mt. 18 12—13; 6 24; 11 12—13; 5 18; 5 32; 18 7; 18 15, 21—22; 17 20b.
Lk. 14 34—35 15 4—7; 16 13; 16 16; 16 17; 16 18; 17 1; 17 3—4; 17 6;

Mt. 24 26—28, 37—41; 10 39; 25 29; 19 28.
Lk. 17 23—24, 37, 26—27, 34—35; 17 33; 19 26; 22 28—30.

3. *Hawkins* (Horae Synopticae 107 s köv. l.) szerint a Q-ban voltak:

Mt. 3 7—10; 3 12; 4 3—11; 5 1—4; 6 11—12, 18, 25—26, 39—40, 42, 44—48;
Lk. 3 7—9; 3 17; 4 3—13; 6 20-23; 16 17; 12 58—59: 6 27—30, 32—36;

Mt. 6 9—13, 20—24; 6 25—33; 7 1—2, 3—5, 7—14, 21—27
Lk. 11 2-4; 12 33b.—34; 11 34—35; 16 13; 12 22—31; 6 37, 38, 41-42; 11 9-13;

Mt. 8 5—10; 8 11—12, 19—22; 9 37—38; 10 7—8a, 10 11—13, 15—16a,
Lk. 6 31; 13 23—24 (?) 6 47—49; 7 1—3, 6—9; 13 28—29; 9 57—60; 10 2;

Mt. 24—25a, 26—38, 40; 11 2—3, 4—13, 16—19, 21—27;
Lk. 10 9b., 9a., 4, 7b., 8, 5—6, 12-3; 6 40; 12 2—9, 51—53; 14 (26—27); 10 16;

Mt. 12 22—23, 27—28; 12 30, 33—35, 38—39; 12 41—42, 43—45
Lk. 7 18—19, 22—28; 16 16; 7 31—35; 10 12—15; 10 21—22; 11 14, 19—20;

Mt. 13 16—17, 33; 15 14; 17 20; 18 7, 12—14, 15, 21—22; 19 28;
Lk. 11 23, 16, 29—32, 24—26; 6 43—45. 10 23—24; 13 20—21; 6 39; 17 6 (?);

Mt. 23 4, 12—14, 23, 25—27, 29—31, 34—39; 24 27—28, 37—41, 43—51a.
Lk. 17 1; 15 4—5; 17 3—4; 22 28, 30 (?); 11 46; 14 11; 11 52, 42, 39, 41,

Mt.
Lk. 44 (?), 47—51; 13 34—35; 17 24, 37, 17 26—27, 34—35; 12 39—40, 42-46.

4. *J. Weiss* (Die Schriften des N. T. 1906.) a **Q-ból** vett részeknek tekinti a következőket:

Mt. 3 7—10; 3 12; 4 1—11; 5 1b—6, 10, 13, 15, 18, 20—48; 6 1—9(?)
Lk. 3 7—9 3 17 s köv.; 4 1—13; 11 33; 14 34—35; 16 16 s köv.; 16 18(?)

Mt. 6 10—13; (6 14—15?); 6 19—33; 7 1—5, 7—13, 17—22a, 24—28;
Lk. 11 2—4; 16 13; 12 33 s köv.; 11 34—35; 12 22—31; 11 9—11;

Mt. 8 5—13, 19—22; 9 37—38; 10 7—8a, 10? 11a, 12—13, 14? 15—16a
Lk. 13 23—24 s köv.; 6 47—49; 7 1—3, 7—10; 9 57—60; 13 28—30; 10 2 s köv.

Mt. 17—22? 24—25a; 26a—40; 11 3—9, 11, 16—19, 21—27;
Lk. 14 26—27; 10 16; 12 2—8?, 51 s köv.; 7 18—26, 28—35;

Mt. 12 11, 23-24, 27-28, 33—35, 38—39, 40—45b.; 13 16—17, 21—33?; 18 7,
Lk. 10 13 s köv.; 21—22; 11 15 s köv.; 12 10; 11 29—31; 11 24—26; 10 23—24;

Mt. 12 s köv. 15, 22; 21 32a. b.; 22 1—10; 23 4, 6—7(?), 13—15; 23a, b. 25. 27,
Lk. 13 18—21; 17 1 s köv.; 15 3—7; 17 5—6; 18 13, 15 s köv.; 14 26—23;

Mt. 29—31, 34—39; 24 26—28, 37—41, 42—44?; 24 45—51; 25 1—13?;
Lk. 11 39—52; 14 11; 10 25—27; 13 34—35; 17 23—24, 26—27, 31, 33b. s köv.;

Mt.
Lk. 12 41—46; 13 25; 22 22—23?, 24 s köv.?

5. *B. Weiss* (Quellen d. Syn. Überlieferung 1—96. l.) a következőket tekinti a Q-ból merítetteknek:

Mt. 3 3—10; 3 11—12; 3 13—17; 4 1—11; 8 2—4; 9 1—8; 12 3—8;
Lk. 3 1—9; 3 15 s köv.; 3 21 s köv.; 4 1—13; 5 12—16; 5 17—26?; 6 3—5;

Mt. 7 3 s köv. 13—20; 8 5—13; 11 5—19, 21, 31 s köv; 13 1—9; 12 46—50;
Lk. 6 39—45; 7 1—10(?); 7 22b—35; 8 4—8 (16 s köv.?); 8 19 s köv.

Mt. 10 1, 9—14(?); 14 13—21(?); 16 13—19(?); 10 32(?); 17 1—20(?);
Lk. 10 4—11(?); 9 10b.—17(?); 9 23 s köv. (?); 9 28—42 (?);

Mt. 8 18—22; 9 37 s köv.; 10 7 s köv.; 10 15; 11 20—24; 11 25—30;
Lk. 9 57—60; 10 3—8; 10 9 s köv.; 10 12—16, 17—20; 10 21—24;

Mt. 13 16 s köv.; 22 35—40; 6 7 s köv.; 7 6—11; 9 32 s köv.; 11 25—37;
Lk. 10 25—28; 11 1—13; 11 14 s köv.; 11 16—26

Mt. 12 38 s köv.; 10 26—33; 12 31 s köv.; 6 25 s köv.; 24 43—51;
Lk. 5 25 s köv.; 11 29—36 (37-52?); 12 2—9, 10—32 (33—34?), 39—48, 54—59;

Mt. 13 31 s köv.; 7 13 s köv., 22 s köv.; 20 16, 37 s köv.; 5 13; 18 12 s köv.;
Lk. 13 18—35; 14 34 s köv.; 15 4—10; 16 1—13; 16 16—18;

Mt. 11 12 s köv.; 5 18—32; 18 6 s köv.; 24 26 s köv. 37 s köv; 21 33—44(?);
Lk. 17 1—2, 20—37; 18 1—8 (28 s köv. ?); 20 9—18(?) 45—47(?); 21 8—11 (?);

Mt. 24 4—8 (?); 24 15 s köv. (?); 24 32—35; 19 28 s köv.
Lk. 21 20—28(?); 21 29—33; 22 24—30, 35—38.

Ez összeállítások között a legnagyobb tekintélyű a Harnacké. Ezért ennek alapján iktatjuk ide magyar nyelven azt a szöveget, amelyet e nagy teologus a Q. rekonstrukciójának tekint. A zárójelbe tett részekről kétséges, hogy odatartoztak-e az eredeti forráshoz, vagy nem.

*

1. (Jánoshoz kimene) Jordánnak egész környéke. Mikor pedig látá, hogy sokan mennek hozzá, hogy megkeresztelkedjenek, monda nekik: Kigyóknak fajzatai! Kicsoda intett titeket, hogy meneküljetek a fenyegető haragtól? Teremjetek hát megértéshez illő gyümölcsöket. És ne gondoljátok, hogy igy szólhattok magatokban: Ábrahám a mi atyánk! Mert mondom nektek, hogy Isten ezekből a kövekből is támaszthat fiakat Ábrahámnak. A fejsze pedig már a fák gyökerére vettetett. Azért minden fa, amely jó gyümölcsöt nem terem, kivágatik és a tüzre dobatik. Én ugyan vizzel keresztellek titeket megtérésre, de aki utánam jő, erősebb nálamnál, akinek sarúját hordozni sem vagyok méltó. Ő (szent lélekkel és) tüzzel keresztel majd titeket; akinek szórólapátja kezében van és megtisztítja az ő szérűjét; és az ő gabonáját csürbe takaritja, a polyvát pedig megégeti olthatatlan tüzzel.

2. Jézus viteték a lélektől a pusztába, hogy megkisértessék az ördögtől. És mikor negyven nap és negyven éjjel böjtölt vala, végre megéhezék. És hozzámenvén a kisértő monda neki: Ha Isten fia vagy,

mond, hogy e kövek változzanak kenyerekké. Ő pedig felelvén monda: Meg van írva: Nem csak kenyérrel él az ember, hanem minden igével. Ekkor vivé őt az ördög a szent városba és odahelyezé a templom tetejére. És monda neki: Ha Isten fia vagy, vesd alá magadat; mert meg van írva: Az ő angyalainak parancsol felőled, és kézen hordoznak téged, hogy meg ne üsd lábadat a kőbe. Monda neki Jézus: Viszont meg van írva: Ne kisértsd az urat, a te Istenedet. Ismét vivé őt az ördög egy igen magas hegyre, és megmutatá neki a világ minden országát és azok dicsőségét. És monda neki: Mindezeket neked adom, ha leborulva imádsz engem. Ekkor monda neki Jézus: Eredj el, Sátán, mert meg van írva: Az urat, a te Istenedet imádd, és csak neki szolgálj. Ekkor elhagyá őt az ördög.

3. (Jézus) tanítja vala az ő tanítványait mondván: Boldogok a szegények, mert övék a mennyeknek országa. Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak. Boldogok, akik éheznek, mert ők megvigasztaltatnak. Boldogok, akik éheznek, mert ők megelégíttetnek. Boldogok vagytok, amikor titeket szidalmaznak és üldöznek és minden gonoszat mondanak ellenetek hamisan. Örüljetek és örvendezzetek, mert a ti jutalmatok bőséges a mennyekben, mert így üldözték a prófétákat is, akik előttetek voltak.

4. Aki arcul üt téged (jobb felől), fordítsd felé a másik arcodat is. És aki törvénykezni akar veled és elvenni a te alsó ruhádat, engedd oda neki a felsőt is.

5. Aki tőled kér, adj neki; és aki tőled kölcsön akar venni, el ne fordulj attól.

6. Én azt mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket és imádkozzatok, hogy legyetek fiai a ti atyátoknak. Mert ő felhozza az ő napját a gonoszokra és a jókra, (és erőt ád mind az igazaknak, mind a hamisaknak). Mert ha szeretitek azokat, akik szeretnek titeket, micsoda jutalmát veszitek? Nem ugyanezt cselekszik-e a vámszedők? És ha csak a ti atya-

fiaitokat szeretitek, mit cselekesztek többet másoknál? Nem azonképpen cselekesznek-é a pogányok is? Legyetek azért könyörületesek, mint a ti atyátok könyörületes.

7. Amit akartok, hogy az emberek cselekedjenek veletek, ti is azt cselekedjétek azokkal.

8. Ne ítéljetek, hogy ne ítéltessetek. Mert amilyen ítélettel ítéltek, olyannal ítéltettek, és amilyen mértékkel mértek, olyannal mérnek nektek. Miért nézed a szálkát, amely a te testvéred szemében van, a gerendát pedig, amely a te szemedben van, nem veszed észre? Avagy mimódon mondod a te atyádfiának: Hadd vessem ki a szálkát a te szemedből, holott íme, a te szemedben gerenda van? Képmutató, vesd ki előbb a gerendát a te szemedből, és akkor tisztán látsz, hogy kivesd a szálkát a te testvéred szeméből.

9. Ha vak vezeti a vakot, mindaketten verembe esnek.

10. Nem fölebbvaló a tanítvány az ő tanítójánál, sem a szolga az ő uránál. Elég a tanítványnak, ha olyan, mint a mestere, és a szolga, mint az ő ura.

11. Gyümölcséről ismerik meg a fát. Vajjon a tövisről szednek-e szőlőt, vagy a bojtorjánról fügét? Így minden jó fa jó gyümölcsöt terem; a romlott fa pedig rossz gyümölcsöt terem. Nem teremhet jó fa rossz gyümölcsöt; romlott fa nem teremhet jó gyümölcsöt.

12. Nem mindenki, aki ezt mondja nekem: Uram! Uram! megy be az Isten országába; hanem aki cselekszi az én mennyei atyám akaratát. Valaki azért hallja tőlem e beszédeket és megcselekszi azokat, hasonlítom őt az emberhez, aki kősziklára építette az ő házát. És ömlött az eső, és eljött az árviz, és fújtak a szelek, és beleütköztek abba a házba; de nem dőlt össze, mert a kősziklára volt építve. És valaki hallja éntőlem e beszédeket, és nem cselekszi meg azokat, hasonlatos lesz az emberhez, aki a föventyre építette házát. És özönlött az eső, és eljött

az árviz, és fújták a szelek, és beleütköztek abba a házba, és összeomlott, és nagy volt annak omlása.

13. Bemenvén Kapernaumba, egy százados méne hozzá, kérvén őt és mondván: Uram, az én gyermekem otthon guttaütötten fekszik, és nagy kinokat szenved. Ő mondá neki: Elmegyek és meggyógyítom őt. De a százados felelvén mondta: Uram, nem vagyok méltó, hogy az én hajlékomba jöjj; hanem csak szólj egy szót, és meggyógyul az én gyermekem. Mert én is hatalom alá vetett ember vagyok és vannak alattam katonák; és mondom ennek menj, és megy; és a másiknak: jer, és jő; és az én szolgámnak: tedd ezt, és megteszi. Jézus pedig hallván ezt, elcsodálkozék és mondá az őt követőknek: Bizony mondom nektek, még Izraelben sem találtam ilyen nagy hitet. (És monda Jézus a századosnak: Eredj el, és legyen neked a te hited szerint. És a gyermek meggyógyult abban az órában.)

14. János pedig hallván a fogságban a Krisztus cselekedeteit, hozzáküldvén tanítványai által monda neki: Te vagy-é az, aki eljövendő, vagy mást várjunk? És ő felelvén monda nekik: Menjetek és mondjátok el Jánosnak, amiket hallotok és láttok. A vakok újra látnak, a sánták újra járnak, a poklosok megtisztulnak és a siketek hallanak; a halottak föltámadnak és a szegények örömizenetet kapnak. És boldog, aki bennem meg nem botránkozik. Mikor pedig azok elmentek, Jézus kezdett szólni a sokaságnak Jánosról: Mit látni mentetek ki a pusztába? Nádszálat-e, amit a szél hajtogat? Hát mit látni mentetek ki? Puha ruhába öltözött embert-e? Íme, akik puha ruhákat viselnek, a királyok palotáiban vannak. Hát mit látni mentetek ki? Profétát-e? Bizony mondom nektek, profétánál is nagyobbat. Mert ő az, akiről meg van írva: Íme, én elküldöm az én követemet a te orcád előtt, aki megkészíti az én útamat. Bizony mondom nektek: az asszonyoktól szülöttek között nem támadott nagyobb Keresztelő Jánosnál; de aki legkisebb az Isten országában, nagyobb nálánál.

15. Mihez hasonlítsam ezt a nemzedéket és mihez hasonló? Hasonlatos a gyermekekhez, akik a piacon ülnek és kiáltoznak az ő társaiknak és mondják: Sipoltunk nektek és nem táncoltatok; siralmas éneket énekeltünk, és nem sirtatok. Mert eljött János, aki sem nem eszik, sem nem iszik, és azt mondják: ördög van benne. Eljött az embernek fia, aki eszik és iszik, és ezt mondják: Ime, a nagyétű és részeges ember, a vámszedők és bűnösök barátja. És igazoltaték a bölcseség az ő fiaitól.

16. Menjetek és prédikáljatok, mondván: Elközelített az Istennek országa.

17. Valaki monda neki: Mester, követlek téged, akárkova mégy. És monda neki Jézus: A rókáknak van barlangjuk és az égi madaraknak fészkük; de az ember fiának nincs hova fejét lehajtani. Egy másik monda neki: Engedd meg nekem, hogy menjek el és temessem el az én atyámat. De ő felelt neki: Kövess engem, és hagyd, hogy a halottak temessék el az ők halottaikat.

18. Monda az ő tanítványainak: Az aratni való sok, de a munkás kevés. Kérjétek azért az aratásnak urát, hogy küldjön munkásokat az ő aratásába.

19. Ime, én elbocsátlak titeket, mint juhokat a farkasok közé.

20. Ha pedig bementek a házba, köszöntsétek azt. És ha a ház méltó, szálljon a ti békességtek reá. Ha pedig nem méltó, a ti békességtek térjen vissza reátok. (Ne hordozzatok erszényt, se táskát, se sarút, és az úton senkit ne köszöntsetek.

21. (Maradjatok a házban, evén és iván, amit ők.) Mert méltó a munkás az ő táplálékára.

22. Bizony mondom nektek: Azon a napon (vagy az ítélet napján) könnyebb lesz a Sodoma és Gomora földjének, mint annak a városnak.

(Lk.-nál ezt megelőzi a X. 8—11: Valamely városba bementek, és befogadnak titeket, azt egyetek, amit eléték tesznek, és mondjátok nekik: Elközelített az Isten országa. Valamely városba pedig bementek és tite-

ket be nem fogadnak, annak utcáira kimenvén, ezt mondjátok: Még a port is, amely reánk ragadt a ti várostokból, itt köztetek letöröljük.)

23. Jaj neked Korazin! Jaj neked Bethsaida! Mert ha Tirusban és Sidonban történnek vala azok a hatalmas dolgok, amelyek bennetek lőnek, rég megtértek volna gyászruhában és hamúban. De mondom nektek: Tirusnak és Sidonnak könnyebb lesz az ítélet napján, mint nektek. Te is Kapernaum, nemhogy az égig emeltetnél, a pokolig fogsz megaláztatni.

24. (Aki titeket befogad, engem fogad be; és aki engem befogad, azt fogadja be, aki engem küldött.)

25. Abban az időben monda: Hálákat adok neked atyám, mennynek és földnek ura, hogy elrejtetted ezeket a bölcsek és az értelmesek elől és a kisdedeknek megjelentetted. Igen atyám, mert így volt kedves előtted. Mindent nekem adott át az én atyám, és senki sem ismeri (a fiut, csak az atya, sem) az atyát (nem ismeri senki) csak a fiu, és akinek a fiu akarja megjelenteni.

26. A ti szemeitek boldogok, hogy látnak, és a ti füleitek, hogy hallanak. Mert bizony mondom nektek, hogy sok próféta és király kívánta látni, amiket ti láttok, és nem látták; és hallani, amiket ti hallotok, és nem hallották.

27. Atyánk, add meg nekünk ma a mi mindennapi kenyerünket, és engedd el nekünk a mi tartozásunkat, amint mi elengedtük azoknak, akik nekünk tartoznak. És ne vigy minket a kisértetbe.

28. Kérjetek és adnak nektek; keressetek és találtok; zörgessetek és megnyitják nektek. Mert aki kér, az kap; és aki keres, talál; és aki zörget, annak megnyitják. Vagy ki az közületek, akinek fia ha kenyeret kér tőle, követ ad neki? Vagy ha halat kér, kigyót ad neki? Ha tehát ti gonosz létetekre tudtok a ti fiaitoknak jó ajándékot adni, mennyivel inkább ád a ti mennyei atyátok jókat azoknak, akik kérnek tőle?

29. Meggyógyított egy vak és néma ördöngőst, úgy

hogy a néma beszélt, és elálmélkodék az egész sokaság... Minden ország, amely magával meghasonlik, elpusztul... És ha én Belzebub által üzöm ki az ördögöket, a ti fiaitok ki által üzik ki? Azért ők lesznek a ti biráitok. Ha pedig én az Istennek lelke által üzöm ki az ördögöket, akkor kétség nélkül elérkezett hozzátok az Isten országa... Aki velem nincs, ellenem van; és aki velem nem gyűjt, tékozol... Mikor pedig a tisztátalan lélek kimegy az emberből, viz nélkül való helyeken jár nyugalmat keresve, és nem talál. Akkor ezt mondja: Visszatérek az én házamba, ahonnan kijöttem. És oda menvén üresen, kisöpörve és felékesítve találja azt. Akkor elmegy és vesz maga mellé más hét lelket, gonoszabbakat önmagánál, és menvén ott lakoznak. És ennek az embernek utolsó állapotja gonoszabb az elsőnél.

30. Ők mondák: Mester, jelt akarnánk látni tőled. Ő pedig monda nekik: Gonosz és parázna nemzedék jelt kiván; és nem adatik jel neki, hanem Jónás prófétának jele. Mert amint Jónás jel volt a ninivébelieknek, azonképpen lesz az embernek fia is ennek a nemzedéknek. Ninive férfiai az ítéletkor együtt támadnak majd fel e nemzedékkel, és kárhoztatják ezt, mivelhogy ők megtértek a Jónás prédikálására; és ime, nagyobb van itt Jónásnál. A' Délnek királyné asszonya felkél majd az ítéletkor e nemzedékkel együtt, és kárhoztatja ezt; mert ő eljött a földnek széléről, hogy hallhassa a Salamon bölcsességét; és ime Salamonnál nagyobb van itt.

31. Gyertyát nem azért gyújtanak, hogy a véka alá, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék és világítson mindazoknak, akik a házban vannak.

32. A' test lámpása a szem. Ha azért a te szemed tiszta, a te egész tested világos lesz. Ha pedig a te szemed rossz, a te egész tested sötét lesz. Ha azért a világosság benned sötétség, mekkora a sötétség!

33. Nehéz terheket kötöznek össze, és az emberek vállaira teszik, de ők az ujjukat sem akarják mozdítni.

Jaj nektek farizeusok, mert a mennyeknek országát bezárjátok az emberek előtt. Minthogy ti nem mentek be, azokat sem bocsátjátok be, akik be akarnak menni.

Jaj nektek farizeusok, mert megdézsmáljátok a mentát, a kaprot és a köményt, és elhagyjátok, amik nehezebbek a törvényben, az ítéletet és az irgalmasságot.

Ti farizeusok, ti megtisztítjátok a pohárnak és a tálnak külsőjét, belül pedig tele vannak ragadmánynyal és mértékletlenséggel.

Jaj nektek, mert olyanok vagytok, mint sírok, a melyek nem látszanak, és az emberek, akik azokon járnak, nem tudják.

(Jaj nektek farizeusok, mert hasonlók vagytok a meszelt sírokhoz, amelyek kivülről szépeknek tetszenek, belől pedig tele vannak holtaknak csontjaival és minden tisztátlansággal.)

Jaj nektek, mert ti épititek a próféták sirjait, és ezt mondjátok: Ha mi atyáink korában éltünk volna, mi nem lettünk volna társaik a próféták vérében. Igy hát magatok ellen tesztek bizonyságot, hogy fiai vagytok azoknak, akik megölték a prófétákat. Töltsétek be ti is atyáitoknak mértékét!

Ezért mondta az Isten bölcsessége is: Küldök hozzátok prófétákat, bölcseket és írástudókat. És azok közül némelyeket megöltök és üldöztök, hogy reátok szálljon minden vér, amely kiömlött a földön, az Ábel vérétől a Zakariás véréig, akit a templom és az oltár között megöltetek. Bizony mondom nektek, mindezek reá következnek erre a nemzedékre.

31A. Nincs oly rejtett dolog, ami napfényre ne jönne; és oly titok, ami ki ne tudódnék. Amit nektek a sötétben mondok, mondjátok ti a világosságban; és amit fülbesugva halltok, hirdessétek a háztetőkről. És ne féljetek azoktól, akik a testet ölik meg, a lelket pedig meg nem ölhetik. Hanem inkább attól féljetek, aki mind a lelket, mind a testet elvesztheti a gyehennában. Nemde két (öt) verebet egy (két) fillérért

adnak el? És azok közül egy sem esik a földre Isten akarata nélkül. Nektek pedig még fejetek hajszálai is mind számon vannak. Ne féljetek tehát. Ti drágábbak vagytok a verebeknél. Valaki azért vallást tesz rólam az emberek előtt, az ember fia (vagy: én) is vallást tesz róla az Isten angyalai előtt. Aki pedig megtagad engem az emberek előtt, én is megtagadom azt az Isten angyalai előtt.

34B. Aki az ember fia ellen szól, annak megbocsáttatik; de aki a szent lélek ellen szól, annak nem bocsáttatik meg.

35. Azt mondom nektek: ne aggodalmaskodjatok a ti éltetek felől, mit egyetek és mit igyatok; sem a ti testetek felől, mibe öltözködjetek. Nem több-e az élet, mint az eledel, és a test mint az öltözet? Tekintsetek a hollókra (v. az égi madarakra), hogy nem vetnek, nem aratnak, sem csűrbe nem takarnak, mégis Isten táplálja azokat. Nem sokkal különbek vagytok-e azoknál? Ki az közületek, aki aggodalmaskodásával megnövelheti termetét egy arasszal? Az öltözet felől is mit aggodalmaskodtok? Figyeljétek meg a mezők liliomait, mi módon nőnek. Nem munkálkodnak, és nem fonnak. De mondom nektek, hogy Salamon minden dicsőségében sem öltözködött úgy, mint ezek közül egy. Ha pedig a füvet, mely ma a mezőn van, és holnap a kemencébe vettetik, igy ruházza az Isten; mennyivel inkább titeket, ti kicsiny hitűek? Ne aggodalmaskodjatok tehát, és ne mondjátok: mit együnk, vagy: mit igyunk, vagy mivel ruházkodjunk? Mert mindezeket a pogányok kérdezik. Mert tudja a ti atyátok, hogy mindezekre szükségetek van. Hanem keressétek az ő országát, és ezek mind megadatnak nektek.

36. Ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön, ahol a rozsda és a moly megemészti, és ahol a tolvajok kiássák és ellopják. Hanem gyűjtsetek magatoknak kincseket mennyben, ahol sem a rozsda, sem a moly meg nem emészti, és ahol a tolvajok ki nem ássák, sem el nem lopják. Mert ahol van a ti kincsetek, ott van a ti szivetek is.

37. Azt pedig jegyezzétek meg, hogy ha tudná a ház ura, hogy az éjszakának melyik órájában jő el a tolvaj, vigyázna és nem engedné, hogy házába törjön. (Ezért legyetek készen ti is, mert amely órában nem gondoljátok, abban jő el az embernek fia. Kicsoda hát a hű és bölcs szolga, akit az ő ura gondviselővé tőn az ő házanépén, hogy a maga idejében adjon azoknak eledelt? Boldog az a szolga, akit az ő ura, mikor haza jő, ily munkában talál. Bizony mondom nektek, hogy minden jószága fölött gondviselővé teszi őt. Ha pedig az a szolga ezt mondja az ő szivében: Halogatja az én uram a hazajövetelt; és az ő szolgatársait verni kezdi, és a részegesekkel eszik: megjő annak a szolgának az ura, amely napon nem várja, és amely órában nem gondolja, és ketté vágatja őt és a képmutatók sorsára juttatja.

38. Gondoljátok-e, hogy azért jöttem, hogy békességet adjak e földön? Nem azért jöttem, hogy békességet adjak, hanem hogy fegyvert. Mert azért jöttem, hogy meghasonlást támasszak az ember és az ő atyja, a leány és az ő anyja, a meny és az ő napa között, és az embernek ellensége az ő házanépe.

39. Légy jóakarója a te ellenségednek hamar, a míg vele az úton vagy, hogy ellenséged valamiképen a birónak ne adjon és a biró ne adjon a poroszlónak és ne vessen tömlöcbe. Bizony mondom neked, onnan ki nem jösz, amig meg nem fizetted az utolsó fillért.

40. És ismét monda ő: Mihez hasonlítsam az Isten országát? Hasonló a kovászhoz, amelyet egy asszony vett és három mérték lisztbe elegyített, mígnem az egész megkelt.

(Ezt a példázatot valószinűleg megelőzte a következő: Mihez hasonló az Isten országa és mihez hasonlítsam azt? Hasonló a mustármaghoz, amelyet egy ember vett és elvetett az ő földjében. És megnőtt és fa lett és az égnek madarai fészket raknak ágain.)

41. Menjetek be a szoros kapún. Mert tágas (az a kapú), és széles az út, amely romlásra vezet, és sokan vannak, akik azon járnak. Mert szoros az a kapú és keskeny az az út, amely az életre visz, és kevesen vannak, akik megtalálják azt.

42. Mondom nektek, hogy sokan eljőnek napkeletről és napnyugatról, és letelepednek Ábrahámmal, Izsákkal és Jákobbal az Isten országában; de ez ország fiai kivettetnek. Ott lesz sirás és fogcsikorgatás.

43. Jéruzsálem, Jéruzsálem, ki megölöd a prófétákat és megkövezed azokat, akik hozzád küldettek! Hányszor akartam egybegyűjteni a te fiaidat, miképen a tyuk egybegyűjti kis csirkéit szárnya alá; és ti nem akartátok. Ime, pusztán hagyatik nektek a ti házatok. Mert mondom nektek: Mostantól fogva nem láttok engem mindaddig, mignem ezt mondjátok: Áldott aki jő az urnak nevében!

44. Aki magát felmagasztalja, megaláztatik; és aki magát megalázza, felmagasztaltatik.

45. (Aki inkább szereti atyját és anyját, mint engemet, nem méltó hozzám; és aki inkább szereti fiát és leányát, mint engem, nem méltó hozzám.)

46. Aki föl nem veszi az ő keresztjét, és nem követ engem, nem méltó hozzám.

47. Ti savai vagytok (a földnek); ha pedig a só megizetlenül, mivel sózzák meg? Nem jó azután semmire, hanem hogy kidobják és eltapossák az emberek.

48. Mit gondoltok? Ha egy embernek száz juha van, és egy azok közül eltévelyedik: vajjon a kilencvenkilencet nem hagyja-e ott a hegyeken, és elmegy és keresi azt, amelyik elveszett. És ha történetesen megtalálja azt, mondom nektek, hogy inkább örvend azon, mint a kilencvenkilencen, amely nem tévelyedett el.

49. Senki sem szolgálhat két urnak. Mert vagy az egyiket gyülöli és a másikat szereti; vagy az egyikhez ragaszkodik, és a másikat megveti. Nem szolgálhattok Istennek és a mammonnak.

50. A próféták és a törvény Jánosig voltak. Attól

fogva mostanig erőszakoskodnak az isten országáért és az erőszakoskodók ragadják el azt.

51. Bizony mondom nektek: mig az ég és a föld elmulnak, a törvényből egy jota, vagy egyetlen pontocska el nem mulik.

52. Én azt mondom nektek: Valaki elbocsátja feleségét, paráznává teszi őt; és aki elbocsátott asszonyt veszen el, paráználkodik.

53. Szükség, hogy botránkozások essenek; de jaj annak az embernek, aki által a botránkozás esik.

54. Ha a te testvéred vétkezik, dorgáld meg őt; ha hallgat rád, megnyerted a testvéredet... Hányszor vétkezhetik az én testvérem ellenem, és én hányszor bocsáthatok meg neki? Hétszer? Jézus monda neki: Nem mondom neked, hogy hétszer, hanem hogy hetvenszer hétszer.

55. Ha akkora hitetek van, mint a mustármag, azt mondjátok ennek a hegynek: menj innen és elmegy.

56. Azért ha azt mondják nektek: Ime, a pusztában van; ne menjetek ki. Ime, a belső szobákban; ne higyjétek. Mert miképpen a villámlás napkeletről támad és ellátszik napnyugatig, úgy lesz az ember fiának eljövetele is. Mert ahol a dög, odagyülnek a keselyük.

Amint a Noé napjai, úgy lesz az ember fiának eljövetele is. Mert amint az özönvíz előtt való napokban esznek és isznak vala az emberek, házasodnak és férjhez mennek vala mind ama napig, amelyen Noé a bárkába mene, és nem vesznek vala észre semmit, mignem eljöve az özönviz, és mindnyájukat elragadá: úgy lesz az ember fiának eljövetele is. Akkor ketten lesznek a mezőn: az egyiket felveszik, a másikat ott hagyják.

57. Aki megtalálja az ő életét, elveszti azt; és aki elveszti az életét, megtalálja azt.

58. Mindenkinek, akinek van, adnak és megszaporítják; akinek pedig nincs, attól azt is elveszik, amije van.

59. Ti, akik követtetek engem, ülni fogtok tizenkét széken, ítélkezvén Izrael tizenkét nemzetségén.

*

Ilyen alakúnak ítéli a nagy német teologus azt az íratot, amelyből az első és a harmadik evangélium írója azt az anyagot vette, amely a második evangéliumtól külön mindkettőjüknél közös. A csalatkozhatlanság természetesen itt is hiányzik. Lehet, hogy ez íratban is voltak olyan részletek, amelyek vagy az első, vagy a harmadik evangeliumban megvannak ugyan, bár azokat nem vette fel mind a kettő a maga művébe. Hogy fontosabb és nagyobb részleteket mindketten kihagytak volna, az nem valószinű. A forrás sorrendjét és sokszor eredeti szövegét is hívebben őrizte meg a harmadik evangelista. Azonban az egészet ő annyira beleöntötte a maga művébe s annyira reá nyomta a saját gyakorlottabb stilusának bélyegét, hogy az eredetinek összeállítása az ő műve alapján nehezebb volna. Az első evangelium az eredeti szöveget jobban megtartotta, bár a sorrendhez kevésbé ragaszkodott.

A hagyomány is e művet a Máté nevével hozza kapcsolatba. Az Ős-Márknál is említett Pápias ezt mondja: Mátéról pedig ezeket mondja (t. i. János, a presbiter): *Máté tehát összeírta* (vagy összeállította, συνεγράψατο vagy: συνετάξατο) *a mondásokat héber nyelven, és mindenki úgy magyarázta azokat, amint tudta* (Euseb. Hist. Ecl. III. 39, 15—17). Az itt említett héber nyelvű művet, amelyben a Jézus mondásai voltak összeírva, nem ismerjük. Hogy elveszett volna nyomtalanul, az nem látszik valószínűnek. Sokkal inkább elhihető, hogy azt az evangélisták felhasználták, műveikbe átvitték s így ezek az eredeti héber nyelvű íratot a görög nyelvű keresztények között fölöslegessé tették. Igy kerülhetett az az első evangeliumba s éppen emiatt kaphatta is e mű a Máté evangeliuma cimet. Ezeket a feltevéseket nagyon megerősítik az evangelium tartalmának vizsgálatai. Ugyanis a Márk evangéliumának elbeszélő történetein kivül a Máté anyagának nagy részét a Jézus mondásai teszik és pedig mint

látjuk, ugyanazok a mondások, amelyeket más sorrendben, de legtöbbször azonos szavakkal a Lukács evangeliumában is megtalálunk. Igy valószínűvé válik, hogy mind a két író azt a héber nyelvű íratot használta fel, amelyet Pápiás említ s amelyet János, a presbiter, a Máté művének ismert. Ez tünik fel a legtermészetesebb magyarázatnak arra is, hogy az első evangélium, amelyet Máté nem írhatott, éppen az ő neve alatt maradt fenn. Harnack is megengedi annak nagy valószínűségét, hogy ez a Q a Máté műve. Beiträge zur Einleitung in das NT. II. 248 s köv. Az angol Moffat is azt hiszi, hogy Máté egy nagyon ismeretlen apostol volt ahhoz, hogy a későbbi hagyomány összekapcsolja az evangeliummal, hacsak erre különösebb ok nem forgott fenn. S ha ő nem irhatta az evangeliumot, természetes a következtetés, hogy ő a szerzője annak az ősi logia-forrásnak, amely annak jelleget adott.

Feltünő jelenség, hogy ebben a forrásban egy szó sincs a Jézus haláláról és feltámadásáról, amelyeknek úgy a Pál levelei, mint a Márk evangéliuma oly nagy fontosságot tulajdonítottak, hogy a Jézus élete és tanításai mellettük elhomályosodtak. A Máté szerinti evangelium is mutatja, hogy az első század végén mennyire uralta az elméket a Jézus halála és feltámadása s ezért kénytelen volt annak irója, hogy újra írja a Q-ból merített részletet, amely Lukácsnál található meg eredetibb alakban s amelyben Jézus az égi jelt (Lk. 11, 16.) megtagadja e nemzedéktől. (Lásd különösen Mt. 12., 40.) Az egyetlen hely, amelyből következtetni lehet arra, hogy a Q szerzője tudott a Jézus kereszthaláláról, a 16. mondás (Lk. 14_{27}, Mt. 10_{37}), amelyet Márk is ismer (8_{34}). De valószinü, hogy ez nem a Jézus keresztfájára vonatkozik ,hanem közmondásszerü kifejezés, amelyet Jézus is használhatott annak az életfelofgásnak jelölésére, amely a 17. mondásban jut kifejezésre: *A rókáknak van barlangjuk és az égi madaraknak fészkük; de az ember fiának nincs hova fejét lehajtani.* (Mt. 8_{20}, Lk. 9_{58}.)

A környezet is, amelyben e forrás mondásai és esetleges történetei mozognak, egészen zsidó. Említett helyei

csak Korazin, Bethsaida és Kapernaum, északpalesztinai városok és Jéruzsálem. Tirus, Sidon és Ninive csak mint távoli helyek vannak megemlítve.

Az ellentétek, amelyek e régi forrás és a meglevő evangeliumok más helyről merített adatai között vannak, több helyen szembeötlők. Az ember fia, akinek nincs hova fejét lehajtania, az evangélium más részeiben a csodatevő messiás, aki uralkodik még a természet törvényein is. Születése és gyermekkora csodás. Keresztelő János már ismeri s keresztelésénél azt mondja, hogy Jánosnak kellene őt megkeresztelnie. Azonban e forrásban (14. mondás) mégis ő kérdezteti: *Te vagy-e, aki eljövendő, vagy mást várjunk?* Vajjon a későbbi korban írt volna-e valaki úgy az apostolokról, a Jézus tanítványairól, amint a 28. mondás ír: *ti gonosz létetekre* stb.? A csodás elem e forrásból csaknem egészen hiányzik. Csak a kapernaumi százados gyermekének és a néma ördöngősnek meggyógyítása az a két csoda, amelyről e forrás beszél. Ilyen csodákról minden kor vallásos hite beszél. Maga a leirás elmondja, hogy ilyen gyógyításokat mások is végeztek, valamint azt is, hogy a gyógyítás nem volt maradandó hatású, mert a tisztátalan lélek visszatérhetett s az elsőnél még gonoszabb állapotot idézett elő a szenvedőben. De az olyan feltűnő csodák, mint a milyeneket a második evangéliumban is találunk, e forrásból hiányzanak.

A Keresztelő Jánosról szóló 1. mondás, valamint a Jézus megkisértetéséről szóló 2. mondás is azt árulják el, hogy az író tudatában Jézus már bizonyos értelemben messiás volt. De Jézus maga sehol sem mondja magáról azt. Az utolsó mondásokban mégis meglátszik bizonyos messiási öntudat, bizalom és remény az ő második eljöveteléről és a törvény betöltéséről. Ezek részletes vizsgálata jelen célunkon kívül esik.

Az egyházról, mint szervezetről, szintén nincs említés e forrásban. A tanítások csak a Jézus tanítványaihoz szólanak és nem a megalakult egyházhoz. Igy korábbi időből valók, mint a legkorábbi páli levél is. A pragmatizmus befolyása olyan minimális az egész művön, hogy minket csaknem a Jézus lábai elé ültet, hogy halljuk az

ő mondásait az ő ajkairól közvetlenül. Ilyen mondásokat más rabbitól is őrzött meg a zsidó nép. A Hillel, a Gamaliel és az Eliezer mondásait a Mishnaban senki sem vonja kétségbe. Miért kételkednénk tehát abban, hogy e mondások között jelentékeny rész lehet olyan, amely a Jézus ajkairól származott s így minket vele közvetlenül köt össze? Csak azt ne várjuk, hogy bennük mindazt megtaláljuk, amit a későbbi korok emberei gondolhattak, vagy amit az egyház hatalmi érdekei a későbbi századokban, más népek és más égalj alatt megkívántak.

A vallás kezd mindinkább az egyéni lélek tapasztalatainak és ítéleteinek összege lenni. Keressük a Jézus mondásaiban is az ő egyéni életének megnyilatkozásait, és akkor egy nagy lelket találunk bennük, amely isteni eredetű, mint a mi lelkünk. Ha azonban azt keressük e mondásokban, amit mi emberek meg sem tudunk érteni, úgy kétségbeejtő lesz számunkra Istennek mindennemű kijelentése és e világon való uralkodása is.

Ha a Jézus lelkületét valamiképpen meg tudjuk érteni, úgy az a közölt két ősforrás útján lehetséges. Ezekben vagyunk legközelebb Jézushoz, s a többi adat róla ezek mellett elenyésző fontosságú. Ezekben mindenesetre megtaláljuk azt a tárgyi alapot, amely az egyéni elfogultságtól és eltévedéstől megóvhat, és ítéleteinkre a tudományos vizsgálás bélyegét üti rá. Azonban ez a két forrás nem kizárólagos és nem teljes a Jézusra vonatkozó adatok tekintetében. Az evangeliumi írók, sőt az egyházi atyák is őrizhettek meg olyan valódi történeteket és mondásokat is, amelyek e két forrásból kimaradtak. Így pl. a tékozló fiu példázatát nem tekinthetjük megbízhatatlan adatnak csak azért, mert e két ősforrás róla nem beszél. A farizeus és publikánus példázata szintén lehet valódi adat, bár arról csak a harmadik evangélium emlékezik meg (18_{10} s köv.). A János evangéliumában is vannak érdekes és valódi adatok, amelyekről a szinoptikus evangéliumok nem beszélnek. Azonban bármely adat valódiságára erős bizonyíték az, ha az megegyezik e két forrás adataival, és kétessé lesz, ha azokkal ellenkezik. Így az egyes evangéliumok önálló adatai elbírálásánál

mindig meg kell vizsgálni, hogy azok nem pragmatikai okok gyümölcsei-e? Ilyen eljárás mellett remélhető, hogy a Jézus élete megírható egészen tárgyi alapon tehát tudományosan is. És annyi megbizható adat tán a régi világ egyetlen nagyjáról sem áll rendelkezésünkre, mint Jézusról. Legfennebb azokról lehetnek megbizhatóbb adataink, akiknek saját íratait az évezredek megtartották.

Ukraina és az unitárizmus.

Irta: **Dr. Sztripszky Hiador.**

(Folytatás és vége.)

A megújhodási mozgalom egyik pozitiv eredménye volt az irodalomnak Európaszerte való fejlődése, kiváltképpen a nép számára szánt könyvek keletkezése és általában a betű terjedése. Az eleinte tűzzel haladó reformáció azonban a körülmények gyors változása következtében nagyon hamar akadt meg ukrainai útjában, úgy, hogy irodalmi tekintetben nem sok emléket hagyott maga után. Annyi azonban kétségtelen, hogy hatását úgy az ukrainaiaknál, mint a muszkáknál nagyon megéreztette. Természetesen tisztán csak vallásos irodalmában ugyan, de ennek aztán később is, a protestántizmus megszűnése után, messze kiható eredményei egyéb téren is mutatkoztak.

Sajátságos, csakugyan megjegyezni való körülmény, hogy az ukrainai irodalom a maga legelső, nemzeti nyelvén irott bibliáját *nem* a reformációnak köszönheti.[8] Már a XV. század végéről és a XVI.-nak elejéről vannak nyomok akkori ukrainai nyelven készült bibliafordításokról és pedig a héber szöveg alapján kizárólag az ószövetségi részből. Ezt az orosz irodalomtörténetírók a zsidózó áramlattal hozzák összefüggésbe. Szövegileg azonban ezek a fordítások ismeretlenek, nem maradtak reánk. Teljes szövegében maradt meg és több példányban is ismeretes azonban a legelső nyomtatott ukrainai-fehérorosz keve-

[8] Egyéb nemzeti nyelven irott, világi tárgyú terméke az ezelőtti korokból nem sok s az is csupa szórványos, összefüggéstelen jelenség; egyedüli kivétel az *Ének Igor hadjáratáról a palócok ellen* című ritka szép népeposz.

réknyelvű[9] bibliafordítás, mely *Szkorina Ferenc* orvosnak, polocki polgárnak, a keze alól Prágában 1517—1524 között négy részletben jelent meg.[10] Szkorina Ferenc a krakói, majd a páduai egyetem neveltje, bibliafordításához még a reformáció előtt fogott, de ezt a munkáját olyan népi nyelven és olyan szellemben végezte, akárcsak ha protestáns lett volna. Már a biblia címlapja is elárulja az olasz körökben szerzett humanisztikus hatást: »Istennek tiszteletére és a *közrendű* embereknek jobb taníthatására.«

Páratlanul álló jelenség ez a könyv a különben holt merevségü byzantinus egyházban, amelynek nyelve is holt. A szlávnyelvü népek (orosz, ukrainai, bolgár, szerb s ezeken felül a XVIII. századig a románok is) liturgikus, egyházirodalmi és igazgatási nyelvül ugyanis hosszú ideig, a IX. századtól a XVIII. század közepéig, a Cyrill-Methódféle óbolgár nyelvet használták — liturgiájukban maig is ezzel élnek —, amely az illető nemzet élő népnyelvéhez olyan viszonyban áll, mint pl. a holt latin az élő olaszhoz. A grammatikai alakok lassú elváltozásával, hangsúly és kiejtésbeli átalakitással, idegen szóknak sajáttal való pótlásával ez a holt nyelv lassankint mindenütt az illető nemzet élő nyelvéhez valamicskét hozzásimult. Több-kevesebb fáradsággal meg is lehetett volna tanulniok a görögkeleti papoknak (ha ők egyáltalán adtak volna valamit a tanulásra) s feliből-harmadából a köznép is megérti vala, ha általában ismerte volna a betűt. De persze épülni belőle így sem igen tudott volna, ma sem tud. A műveltebb nemesi elem azonban mégis csak értette az óbolgár bibliát.

[9] A fehéroroszokban igen sok litván elem szívódott föl. Amikor Litvánia meghódította az ukrainaiakat és velük rokon fehéroroszokat, a pogány hódítóval ugyanaz történt, ami a pogány bolgárokkal esett meg: a magasabb kulturájú és nagyobb tömegű meghódoltakba beolvadtak. Minthogy pedig az ukrainaiak kulturája nagyobb volt a másik kettőénél, a litván fejedelemség hivatalos ügyírati, törvénykezési és irodalmi nyelvévé az ukrainai lett, természetesen erős keveredésben. Ilyen fehérorosszal kevert ukrainai nyelvű ez a Szkorina-féle biblia is.

[10] Sveipolt Fiolnak eretnekségi pöre után — aki t. i. 1491—92-ben négy cirillbetüs liturgiális könyvet adott ki — Krakóban a görög vallásúak számára könyveket nyomtatni a krakói püspök tilalma következtében nem volt szabad.

Fontos ezt tudnunk, mert jórészt ez érteti meg — ha nem is egyedül ez — azt a dolgot: miért nem kaptak a görög vallású nemzetek felsőbb rétegei a reformáción annyira, mint a latin szertartásbeliek? A görög-hitű szláv népek vezérelemei legalább is nem érezték a nemzeti nyelv hiányát az egyházban; számukra a bibliát nem kellett a pad alól előkotorni. Hogy azonban Szkorina Ferenc 1517 előtt mégis vállalkozott annak élőnyelvre való lefordítására, ezt mégis csak az idők követelményével, a humanisztikus-reformációs korszakkal, Husz János és Prágai András eszmerokonságával kell hoznunk összefüggésbe. Szkorina határozottan az alsóbbrendű köznépre, a nagy tömegre gondolt, amikor bibliájával foglalatoskodott. Az egyházi bolgár nyelvtől a népi ukrainai nyelvre való áttérés, valamint a cimlap »közrendüek számára« való kifejezése nyilván e mellett szól: mindkettő hallatlan újítás az orthodox egyházban.

Ez azonban egyuttal még másra is vet világot: arra t. i., hogy az ukrainai műveltségű elem kész volt a reformáció befogadására. Szkorina fordításában ugyan nem lehet határozott protestáns szellemű fölfogást észrevenni, annyi azonban kétségtelen, hogy az olasz szabadelvű körök után Prágába kerülve, erős cseh befolyás alá került. A csehek pedig ekkor már forrongtak úgy, hogy Szkorina okvetlenül ismerte az itteni szabadabb szellemet. Sőt ismernie kellett még korábbi időkből is, akkor t. i., mielőtt hazáját, Lengyelországot, még elhagyta volna.

Ismert dolog ugyanis, mekkora befolyással volt a cseh nyelv a szomszéd lengyelség kulturájára. A XV. század végéig, sőt mondhatjuk, egészen a reformáció koráig az összes iskolázott lengyelek csakis cseh nyelven írtak, beszéltek. Nyelvüket a lengyelek még a XVI. század első negyedében is nem kulturnyelvnek tekintették, hanem afféle alantas vulgárisnak, amelyen tekintélyes emberhez csak megelőző bocsánatkéréssel lehetett szólani. Emiatt a latin mellett cseh volt az irodalmi nyelv az egész lengyel politikai területen s így a lengyelekkel együtt élő ukrainaiaknál is. A huszita mozgalom még nagyobb ösztönt adott Lengyelország műveltebbjeinek a cseh köny-

vek olvasására. Ezen az okon jól ismerték a cseh nyelvet az ukrainaiak is, amelynek befolyását a Szkorinát közvetlen követő ukrainai nyelvű bibliafordításokból is igen jól meg lehet állapítani. Prágában igen sok lengyel és litvániai rutén iskolázódott, Prágai Jeromos maga is sokszor fordult meg Polockban, Szkorina szülővárosában; sőt még az orthodox ukrainaiak számára szánt biblia kiadói — amelyet a reformáció ellenhatásaképpen Osztrozki herceg 1581-ben adott ki — nagyon szorgalmasan forgatták és egybevetették a cseh biblia szövegét is a magukéval; a lemberg-környéki ukrainaiak igen nagy kedvet mutattak ahhoz, hogy ténylegesen is részt vegyenek a huszita háboruban akkor, amikor Vitovt litván nagyfejedelem, a csehek fejedelemjelöltje, hadba hivta a huszitizmussal rokonszenvezőket. Számtalan ilyen vonást ismerünk, amely élénk cseh-ukrainai összeköttetésekre mutat.

A csehektől áradó fölvilágosultság szelleme utóbb a reformációnak elterjedésével csak megerősödött. A Szkorina-féle fordítás olyan példát szolgáltatott az ukrainaiaknak, hogy azt csakhamar egyéb bibliafordítások is követték és pedig most már határozottan protestáns szellemben.[11] Mihelyt nyilvánvalóvá lett, hogy a köznép az óbolgár szövegünél jobban megérti a saját paraszti nyelvén írott szentírást, mert hiszen azt az óbolgár nyelvet maguk az orthodox papok sem értették — nem lévén reá megfelelő előképzettségük — a Szkorina bibliáját azonnal terjeszteni kezdették, kéziratos másolatokban is, ahol nyomtatott példányhoz nem jutottak. Ennek hatása következtében keletkezett a bibliának sok újabb fordítása, részben a Szkorina szövegének fölhasználásával. Ilyen 1568-ból a jaroszlavli *Zsuhajevics Vaszilé,* 1569-ből a tarnopoli *Lukácsé,* 1573-ból a zinjkovi *Demeter* íródeáké és a manacsini *János* papé. Ezek mind cirillbetűvel, de már tiszta (déli-) ukrainai nyelven írott emlékek s mint látható, valamennyi a reformáció korából való.

[11] Az orthodox ukrainaiak a protestántizmus ellensúlyozásául egyetlen egy bibliát adtak ki Osztrozki herceg költségén 1581-ben Osztrogban. De ez is a kanonikus ó-bolgár szöveggel jelent meg, a nagy tömegre semmi hatással sem volt, mert alig értette.

A Szkorina szövegétől teljesen függetlenül készült új bibliafordítások között azonban a legnevezetesebb a *peresznopiki evangélium*, amelyet 1556—1561 között Zaszlavszky herceg megbizásából *Vaszilevics Mihály*, a szanoki esperes fia készített. Szanokon és környékén, mint láttuk, erős volt a protestántizmus és így ezt az emléket határozottan a hitújítás gyümölcseként kell tekintenünk, noha közelebbről megjelölhető konfesszionális vonatkozást róla megállapítani nem lehet. Utószava szerint »a keresztény közrendü nép jobb megvilágositására« ugyan bolgár nyelvből, tehát az orthodox vallás egyházi kanonikus szövegéből fordítódott, de a szerkesztésen léptennyomon meglátszik, hogy a fordító cseh szöveg alapján dolgozott.[12]

Hasonlóan protestáns hatásra visszavezethető egy névtelennek *Énekek éneke* fordítása, amelyhez protestáns izű magyarázatok és erkölcsi tanítások füződnek, ugyancsak cseh szöveg alapján.[13] Határozottan protestáns hatásnak kell tulajdonítani azt is, hogy a XVI. század közepe óta az orthodoxok számára az u. n. oktató evangéliumoknak (postilláknak) egész sorozata támadt.

Minthogy a XVI. század hetvenes éveig határozott megállapodás még nem történt és a felekezetek egymástól se szervezetileg, se névszerint még nem különöztek el, nehéz dolog ezekből az emlékekből kihámozni, mi bennük az unitárius, mi a kálvinista és mi más. Igen valószinüen egyformán használták azokat protestánsok is, orthodoxok is, hiszen csupa bibliai szövegekről van szó. Vannak azonban olyan cirillbetüs, ukrainai nyelvü irodalmi emlékek is, amelyek határozottan és csakis az unitárizmushoz tartoznak.

Az első unitárius könyvek *Budnyj Simon* nevéhez füződnek, aki eleinte lutheránus, utóbb kálvinista volt,

[12] Tudatosan számít már előre is arra, hogy olvasóinak a római egyházbeliekkel disputája leszen s ezért az orthodox tipusú kezdetek mellé kiteszi a protestánsoktól divatba hozott fejezetekre való felosztást is: „ha kérdezni fog tőled valamit, hogy hamarosan megtalálhasd és néki megmutathasd."

[13] Egész szövegében megjelent Kosztomarovtól a pétervári *Osznova* folyóirat 1861. évi 12. füzetében.

majd unitárius lett, végül pedig a Pécsi Simon lépését is megtéve a legszélsőbb irányhoz csatlakozott és megszervezte a szombatosságot. És pedig éppen az erdélyi — általa aligha ismert — minta szerint: az unitárizmus köpönyege alatt. A Csaplics és egyéb vagyonos nemes családoktól alapított neszvizsovi sajtón 1562-ben megjelent tőle az első unitárius ukrainai nyomtatvány »*A bűnös embernek Isten előtt való megigazulásáról*« cimmel.[14] Nyelve, irálya és szelleme nagyon hasonlít a Szkorináéhoz, akit előszavában követ is, úgy, hogy ez a könyv még inkább megerősit bennünket abban a föltevésünkben, hogy Szkorina a Husz-féle protestántizmus hatása alatt állott. Ezt a pár lapból álló nyolcadrétü könyvecskét Budnyj a maga költségén adta ki, *Kavecsinszkij* és *Kryskovszkij* nevű két unitárius segitségével. A kiadványt *Volovics Eusztáfiusnak*, a fehéroroszok egyik előkelőségének, a litván nagyfejedelemség marsalljának és alkincstárosának ajánlották, aki az előszó szerint a legtöbb áldozattal járult a neszvizsovi sajtó felállitásához és jó könyvek szaporitásához.

Az ukrainai unitáriusok legnevezetesebb alapvető könyve volt az ugyancsak Budnyj-Kavecsinszkij-Kryskovszkij-féle *katekizmus*, amely az előbbit[15] azonnal követte s ugyanabban az 1562. évben jelent meg. Ennek a bibliográfiai ritkaságnak pontos leírása ez:

Címlapjának felső részén fametszetű figurális dísz, alatta ez a cirillbetűs szöveg:

Katichisis. To jeszt', nauka sztarodavnaja christianjskaja o szvetoho piszma, *dlja prosztych ljudej jazyka ruszkoho,* v' pytaniach i otkazjich sz'brana. Ot per'vaho szvetoho aposztola Petra poszlanija Zacsolo ksz (azaz: 60)

[14] O opravdanii hrisnaho cselovika pred' Bohom'. Karatajev (140. l.) egy példányt sem látott belőle, csupán Szopikov bibliographiájára hivatkozik, aki autopszia alapján írta le. Kolofonja 1562. október 11-ről kelteződik, tehát tulajdonképen a második neszvizsovi nyomtatvány, amely az alant ismertetett katekizmus után jelent meg. Mégis a fentit állítják elsőnek.

[15] Mindkét munkának előszavát lásd *Karatajev* bibliographiája 136. sk. l. — A kátéról v. ö. *Karszkij:* Lutheránus katekizmus 1585-ből. (Orosz Kultuszminiszterium Közlönye 1893. VIII.)

Hotovi priszno k' otvitu vszjakomu v'prosajuscsemu vy, szlovo o vasem' upovanii sz' krotosztiju i sztrachom, szovisztj imjascse blhu i procsaja.

Azaz: katekizmus, másképp régi keresztény tudomány a szent írásból, rutén nyelvű *paraszt* egyszerű' *emberek* számára!

A 2—6. leveleken van a Radivil Miklós vilnoi vojvodának, főkancellárnak és litván nagyfejedelmi kancellárnak szentelt ajánlás ezzel a keltezéssel:

Dan' z Horoda Neszvizsjszkoho, ot voplosesenjja Chrisztova, V'roku tiszjacsnom' pjatjszotnom' i vtorom'. Mca Junja dvanacatoho dnja. Vasich Knjazsackich miloszti, povoljnyje szluhi Matfej Kaveesinjszkij. Szimon' Budnyj. Lavrentej Kriskovszkij. (Kelt Neszvizsov. 1562. VI. 12.)

A 7—9. leveleken a katekizmusokról szól ilyen keltezéssel: »Irtam *Kleck*-ben[16] az Ur Jézus megtestesülése után való 1562. esztendő jun. 10. napján.«

A katekizmus négy részre oszlik. A harmadik ív első levelén kezdődik az első rész: Katechisis dlja detok' chrisztianjszkich jazyka Ruszkoho, korotko vylozsena. Azaz: rövidre fogott katekizmus rutén nyelvű keresztény *gyermekek* számára; 99 kérdéssel és ugyanannyi felelettel. A 106. levelen következik a második rész: *o vire* — a hitről 91 kérdéssel és felelettel; a 165. l. versojan a harmadik rész *o molitvi Hoszpodnej* — az Ur imájáról 61 kérdéssel, a 210. l. versoján pedig a negyedik rész *o tajnjich* = a szentségekről 52 kérdéssel.

A 251. levél versoján ez a kolofon olvasható:

»Dokonana jesztj szija kniha, zovemaja hreeseszkim jazikom KATICHISIS, a poszlovenszki OHLASENIE, Bohu ko csti i poszpolitym ljudem jazyka Ruszkoho k' nakazanju i dobromu naucsenju, nakladom bohqljubivych muzsej. Pana *Matfija Kaveesinszkoho*, namisztnika Neszvizsszkoho. *Szimona Budnoho*, *Lavrentija* Kryskovszkoho. Na horodji Neszvizsszkim'. Pod ljity ot' voplosesenija

[16] Tehát ismét egy újabb unitárius helységet ismerünk meg, amely a névsorban nem szerepel

Szpaszova, tyszecsa, pjatiszot', sesztjdeszjat' vtoroho, Meszeca Junija deszjatoho dnja.

Azaz: Elvégeztetett ez a görögül katichisisnek, szlávúl hirdetésnek nevezett könyv Istennek tiszteletére és rutén nyelvű közrendü emberek számára jó oktatás céljából istenfélő férfiak, u. m. Kavecsinszkij Máté neszvizsi helytartónak, Budnyj Sz., Kriskovszkij L. kiadásában Neszvizs városában az Üdvözítő megtestesülésének 1562-dik esztendejében junius hó 10. napján.

A könyv negyedrétű s 6 + 3 + 251 levélből áll. Ivjelzése alul jobbról cirill betükkel. Egy lapon 17 sor. Fekete nyomású, csakis a címlapon és a szöveg első lapján vannak — Karatajevnek[17] nem egészen pontos leírása szerint — piros betűk. A betűk tipusa igen hasonlít a Szkorina bibliájabeliekhez.[18]

Neszvizs városka a minszki gubernium szlucki kerületében van.

Meg kell itt említenünk még Karatajevnek egy megjegyzését, amely egy másik unitárius katekizmusra vonatkozik. A Moszkvában 1709-ben megjelent Pravoszlavnoje iszpovjedanije vjery (Az orthodox hitvallás) cimü könyv Adrián pátriárkiának ajkára a következő szavakat adja: »Luther Mártonnak tanítványai pedig kitalálván pontos, tiszta szláv-orosz sajtóbetűket, tiszta szláv nyelvre lefordították a maguk hazug dogmáit és kinyomtatván világszerte széthordták mirigygyel teli, nem illatos virágként gyönyörködtető, hanem szúró tüskéhez hasonló két könyvecskéjüket; egyiket Neszvizsin városában 1562. esztendőben, *a másikat negyedre rövidítve Sztiokoln* városában (= Stockholm) 1628. évben, elnevezve e könyvecskéket katekizmusnak, azaz hirdetésnek, másképen tanításnak.« Meg volt-e, vagy meg van-e csakugyan ez a stockholmi ki-

[17] Opiszanije szlavjano-ruszkich knig, Stpburg, 1883. 136—139. l.

[18] Karatajev a Budnyj katekizmusának négy példányát ismeri: *Sztpétervár,* Nyilvános Könyvtár, *Moszkva,* szinodális kvtár és Rumjancev-múzeum, *Prága* kir. kvtár, de úgylátszik volt még egy ötödik is, Lembergben, mert *Petrusevics Antal* a Naukovyj Szbornik 1865. évf. 228. lapján szintén leír egy példányt.

adású unitárius káté — mert a lutheri vonatkozás csak általánosság, — nem tudjuk.

Ezen felül bizonytalan nyomok maradtak ránk egy harmadik ukrainai nyelvű unitárius kátéról is, amely állítólag Németországban jelent volna meg.[19] Érdekes vonás az is, hogy Budnyj maga mazovi és így nem volt ukrainai nemzetiségü, mégis cirillbetüs könyvekkel bajlódott. Mekkora volt e könyvek hatása, láttuk feljebb a két közel egykorú tanu szavaiból. Kár, hogy Budnyj nem gondolt többet az ukrainaiak irodalmi enemü dolgaira. E két könyv megjelenése után már csak lengyel dolgokkal foglalkozott: lengyelre fordította 1572-ben a teljes bibliát, amivel aztán nagy nevet is szerzett.

Későbbi társai közül az ukrainai unitárizmussal a legbuzgóbban foglalatoskodott *Tjapinszki Vaszil*. Ez a származására nézve fehérorosz, polocki nemes két munkát írt: az Ujszövetség ujabb fordítását és egy katekizmust a gyermekek számára.[20] Szegényes könyvsajtóján ezt a nagyszabású munkát befejezni azonban nem tudta s csak Máté, Márk evangéliumát, valamint Lukácsnak első 14 fejezetét nyomtathatta ki. Érdekes előszavában igen erőteljes kifejezésekkel panaszkodik az ukrainaiak fölvilágosodás tekintetében való hátramaradásáról; az ukrainai mágnásokhoz fordul segitségért, hogy az orthodox papságot is kiemeljék a lelki sötétségből. Ebből eleinte arra következtettek, hogy Tjapinszkij nem volt általában protestáns sem; később azonban Budnyjnak följegyzéseiből kiderült, hogy igenis unitárius volt, összejöveteleik és tanácskozásaik állandó részese.[21] Ez mutatja, mennyire határozatlanok, vagy talán óvatosak voltak az unitárizmus vezetői azokban az időkben, amikor a cél elérésére mindenféle felekezethez jónak látták fordulni. Éppen ezért

[19] *Kommendone*: Pamietniki I. 201.

[20] *Karatajev* 201 és az orosz kultuszminiszt. közl. 1881. V.; ezenkivül Dovnar-Zapolszkij tanulmánya Tjapinszkijről 1899. Ez az evangelium hely és idő megjelölése nélkül, valószinüleg 1580 körül jelent meg. Betüi hasonlítanak a Budnyj kátéjabeliekhez. Mindössze 63 levél ismeretes belőle és csak *egyetlen* példányban!

[21] Archiv f. slavische Philologie 1896 (Brückner).

is olyan bizonytalan a legtöbb protestáns hatásu ukrainai egyházi nyomtatvány és írott emlék konfesszionális hovatartozásának megállapítása.

Volhyniában, ahol az unitárizmusnak annyi határozott nyoma maradt, szintén gondoskodtak az ukrainaiak szellemi szükségleteiről. *Nehalevszkij Bálint* 1581-ben ukrainai nyelvre lefordítja az evangéliumokat és pedig Csehovicsnak lengyel nyelvü unitárius szövege szerint, Chorosov faluban. A fordításnak unitárius jellege világosan megtetszik az előszóból, valamint a szöveghez sürün adott magyarázatokból. Az előszó szerint »nem a magam kedvéből készitettem ezt a fordítást, hanem igen sok tudós és istenfélő, az Isten igéjét kedvelő férfiak kérésére, akik a lengyel betűt olvasni nem tudják, cirill betükkel pedig tudnak ugyan olvasni, de a templomi (óbolgár) szöveget nem értik«.[22] Levickijnek idézett munkája szerint Chorosov falu a *Szenjuta* mágnások birtokán volt, akikről ismeretes, hogy a XVI—XVII. századokban a legtüzesebb unitáriusok valának. Nehalevszkijnak szavaiból arra következtet ez az író, hogy Chorosovban, vagy valahol ennek környékén tanult szociánusok iskolákat tartottak fenn.

Tekintve, hogy az unitárizmus az ukrajnaiak között mintegy száz évig fenn tudta magát tartani, okvetlenül kellett énekes könyvüknek is lennie egyházukban. Nyomtatott énekesnek azonban nyoma reánk nem maradt, noha ilyen is lehetett a kezükön; kéziratos énekeik közül azonban néhány mégis fennmaradt. Lukacsevics J., a poseni nyilvános könyvtár igazgatója[23] talált egy XVI. századbeli kézírati énekest, amely ukrainai nyelvü protestáns énekeket tartalmaz s így az ukrainai irodalomnak egyedüli e nemü emléke. Néhány darabot közölt belőle Bodjanszkij egy moszkvai történelmi folyóiratban.[24] Eleinte félreismerve, ezt is lutheránus jellegűnek mondották ismerte-

[22] *Levickij,* Szociniansztvo 200—201. l.

[23] Dzieje Kosciolów wyznania helveckiego w dawnej Malej Polsce. Posen. 1853.

[24] Cstenija Imp. obscsesztva isztoriji i drevnosztej Rosziji. Moszkva 1864. I.

tői,[25] azért, mert csakugyan lutheránus eredetü énekek vannak benne és hogy a protestantizmust a cirillbetüs irodalom akkoriban általában lutheri jelzővel illette, de utóbb mind valószinübbé vált, hogy a forrás jellegéből nem lehet kétségbe vonni az unitáriusok egyházaiban való egykori használatát. Egyik darabját összehasonlítás kedvéért magyar fordításban itt adjuk, megjegyezve, hogy az evangélikusok magyarországi német énekeseiben sem a darabot, sem a cimben hivatkozott dallammutató éneket nem találtam meg. A zárójelek közti számmal a szótagok számát jelzem.

ÉNEK A GYŐZELEMRŐL.

XXXIX. Nun lass uns Gott dem Herrn.

Dicsérni kezdjük (7)
Istent magasztaljuk (6)
Adományiért, miket vettünk, (7)
Kezeiből mi elnyertünk (8)

Kegyességből ő lelket (7)
S testet adott nekünk jóvoltából (7)
Ezt híven megőrizni (7)
Ő maga elrendelte (7)

Testünket ő táplálja
S lelkünket is jól tartja
Noha bűn fertőz minket
S kárhozatba vezető.

Nekünk adott amaz orvos
Éltet és amaz éltető
Krisztus mindnyájunkat megváltott,
Maga meghalt, minket elveszített.

Szavaival ő megigazít
S vérével megharmatoz
Lelke minket megszabadít
És a hithez vezérel.

Bűn, adósság elengedődik,
Életet ők így nyernek
Mi örömet várunk,
Boldog hitért áhitozunk.

Járj előttünk, légy táplálónk
S nekünk nagy jótévőnk
S a mi jámbor munkánkat
Isten félelemben megtartja.

Add, hogy az igazságot megösmerjük
S hogy azt követhessük
Szabadíts meg mindvégleg,
Boldogíts az örökkévalósággal.

Az unitárius propagandát szolgálta végül egy sok port fölvert érdekes röpirat: a polovc *Szmera Iván levele* szent Vladimirhoz,[26] amelyet latin fordításban a XVII. század-

[25] Bodjanszkij után Petrusevics is a Naukovyj Szbornik. Lemberg, 1865. 228. l.

[26] *Malisevszkij*: Szmera apokrif levele. (Trudy kievszkoj duch. Akademiji 1876. VI.—VII.) Az ukrainai unitárizmus legrészletesebb történetírója.

ban a porosz Sandius is kiadott. Ha még megemlítjük, hogy az orthodox orosz és ukrainai polemisták irataiban igen sok unitárius vonatkozást találhatunk, az ukrainai unitárizmus irodalmi emlékeit ezzel ki is merítettük.

Az ukrainai unitárizmus a lengyelek sorsában osztozott: a jezsuita uralom alatt legnagyobb részben még a XVII. század közepén megsemmisült, hivei túlnyomóan a katholikus, kisebb részben pedig az orthodox vallásban fölszivódtak.

Igaz, hogy az új eszmék első fellángolása alkalmával nagy területen jött divatba a protestántizmus az ukrainaiak között is, de az is kétségtelen, hogy a láng hamar lelohadt. A külső erőszakon kivül volt ennek azonban mélyebben fekvő oka is.

Annyi bizonyos, hogy az orthodox egyház nagyon züllött állapotban volt a XVI. század elején, fegyelmi és kulturális vonatkozásokban egyaránt, ami mind elég okot adott a birálgatásra és javítási törekvésekre. De ezek a motivumok a reformáció terjesztésében másodrendüek voltak, mert csupán a német-lengyel gazdasági és társadalom-politikai eszmék követelményeinek egyszerü másolásából állottak. Már pedig az ukrainaiak orthodox egyházában ezek a motivumok eredetileg teljesen hiányzottak: ez az egyház mindig gyönge volt, kulturereje semmi, teljesen az ukrainai nemzettől (patronusok, földesurak) függő helyzetben, alantas müveltségü papjainak befolyása pedig éppenséggel nem volt. Az unitáriusok és a kálvinisták az orthodox egyházat nem támadták. Itt tehát nem volt mivel hadakozni, hogy győzni lehessen. A római egyházzal és a pápasággal való polemizálás — a nyugati népek propagandájának főalapja — itt mire sem vezetett volna s ezért analogikus fejlődést az ujonnan alakult egyházakban nem is idézett elő. Másrészt pedig az orthodox egyház a jogok tekintetében *elnyomott,* mellőzött ukrainai osztálynak *nemzeti* egyháza volt, tehát egyetlen nemzeti intézménye. Ettől elszakadni — annyit jelentett volna, mint elszakadni a saját nemzetiségétől, vagyis lengyellé válni. Ekkor pedig lengyelek és ruténeknmár hadi lábon állanak az 1596. évi kierőszakolt kath. unió miatt.

A protestántizmus maradandó hatása egyedül a művelődés emelkedésében jelentkezett: nyomdák, iskolák keletkeztek s ami fő: a bolgár egyházi nyelv mellett mind több és több tér jut irodalmi munkákban a nemzeti nyelvnek, amely a XVIII. században végül is elérte természetes jogait Oroszországban is.

Igaz ugyan, hogy az ukrainai nemesség műveltségi foka magasabb volt az egyháziakénál s éppen ezért ez az osztály hamar kapott is az új eszméken: de mihelyt politikai, gazdasági jogok jutottak kérdésbe, azonnal cserbenhagyta az ujonnan keletkezett unitárius egyházakat. Hiába rokonszenvezett ez a nemesség az új eszmékkel, formálisan az orthodox egyháztól nem szakadt el. Fontos dolog még az is, hogy az egész hitújítást idegen dolognak tekintette az ukrainai nemzet mindvégig, mert nem önmagából fejlesztette ki az átalakulási munkák energiáját, hanem mindig külső, idegen nyelvü hatások eredményeképpen. Kálvin ugyan francia volt, de a magyarság protestántizmusa izről-izig mégis csak magyar lett, tehát életerős. Az ukrajnaiaknál ez fordítva történt, tehát meg is kellett semmisülnie.

A vallástanítás története.

Irta: **Benczédi Pál.**

(Folytatás.)

A protestáns vallástanítás reformja (Pietizmus).

A reformáció a szabadság tiszta levegőjében, a szabadság után vágyódó lélek mélységéből keletkezett, azonban az új hit vallói csakhamar megfeledkeztek igazi protestáns elveikről. A reformátusok idejében is, de még inkább azután, több gondot fordítottak az új egyház hivei a dogmák, a hittani rendszerek megállapítására, az ellennézetűek ellen vívott kétségbeejtő harcra, mint valódi vallásos nevelésre. Rendkivül sok gondot fordítanak az egyházi tanok megszerkesztésére és azok »orthodox« voltának bizonyítására, de elfeledkeznek egy dologról, ami éppen nem mellékes, az emberről és lelkűletéről. Igaza van Payr Sándornak, midőn így szól: »A Luther halála után bekövetkezett századnak egyházi élete a maga rideg orthodoxizmusával és a gyakorlati evangéliumi feladatok elhanyagolásával nem volt olyan, hogy a reformátornak igaz gyönyörűsége telhetett volna benne.«[19] Ezért kellett jönnie az egyházba új eszmének, mely a reformáció elszáradt, kopár mezejére új életet vessen, vagyis amint Stähelin baseli egyetemi tanár felfogja, a reformáció reformációjának is be kellett következnie.[20] Ez a szerény körben kezdődő, de mégis végre hatalmas arányokat öltő mozgalom: a pietizmus. Ezt az irányzatot sokan túlzásba vitték, még többen félreértették s így ítélik meg. Mi nem fogjuk a beteges pietista hajtásokat tárgyalni, hanem meg-

[19] Payr Sándor: Pietizmus pedagógikája 5. l.

[20] Payr Sándor: i. m. 4. l.

maradunk a piétizmus igaz jelentősége és fontossága elismerése mellett s mint ilyet fogjuk követni, mert ez az irányzat az egész protestántizmus vallásos életébe s különösen a vallástanításba eleven életet vitt be. Nem volt az a középkorra emlékeztető miszticizmus, hanem valódi vallásos életre való törekvés.

A piétizmus mozgalma Spener és Franke nevéhez fűződik. Annyira össze van nőve e mozgalom alapítójuk életével, hogy csak úgy nyerhetünk tiszta képet róla, ha röviden életrajzukkal is foglalkozunk.

Spener 1635-ben, az elszászi Rappultsweiler nevű faluban született. A harmincéves háború borzalmaitól nagyon sokat szenvedett a már gyermek korában is komoly Spener, aki tanuló éveiben kerülte társai durva szórakozásait. Vasárnapokon csak a lelkére nevelői hatást gyakorló szellemi munkával foglalkozott. Tanulói éveiben több egyetemen megfordult, többek között Genfben is, hol az egyháznak szabadabb alkotmánya ragadta meg fogékony lelkét. 1663-ban Strassburgban lelkészi hivatalt viselt s itten kezdődik tulajdonképpeni működése. Majd ezt az állomását elhagyva, a Majna melletti Frankfurtba megy, ahol az esperesi hivatalt is ráruházzák. Spener csakhamar tisztába jön azzal, hogy mily vastag tudatlanságban vannak az emberek s mily kevéssé hatja át a szíveket a tiszta, életet adó benső vallásosság s ezen a nagy bajon segíteni akart. Csak dogma és dogma volt mindenütt, de a vallásos érzés sehol sem. Ezen a szomorú állapoton Spener segíteni akart. Mintha egy új Luther támadt volna fel benne, az ifjúság nevelését akarta jobbá tenni. Példájával és irodalmi műveivel[21] útmutatást ad a vallásos nevelésre. Ugyancsak Spener az, aki előkészítő tanítással kapcsolatosan föleleveníette a konfirmációt, a melyet már elhagytak volt s ami most már igen sok nehézséggel járt. Spener alapította az úgynevezett »collegia pietatis«, amelynek látogatóit nevezték először pietistáknak. Ez nem volt egyéb, mint azon Spener által kivá-

[21] Einfältige Erklärung der Christ. Lehre nach der Ordnung des kleinen luth. katechismus 1677. és Tabulae Catecheticae 1683.

lasztottaknak előbb az alapító házában, később pedig a templomban való időközönkénti összegyűlése, mikor is imádsággal, az evangélium, Lütkemann, Baile, Hunnius Miklós műveinek olvasásával s egyházi beszédek tartásával ápolták a vallásos szellemet. Később ezek az összejövetelek a templomban tartandó irásmagyarázati órákká alakultak át.

Spener nem elégszik meg azzal, hogy a saját környezetében munkásságot fejt ki a vallásosság fölébresztésére, hanem »Pia desideria« cimű művében a többek között szóvá teszi a papnevelés ügyét is, hadd legyenek a népnek tudatos és értelmes vallásos nevelői. Spener munkásságára jellemző, hogy őt iskolamesternek gunyolták. Ezt a gunyt ő megtiszteltetésnek vette, noha egészen nem talált rá, mert nem annyira az általános népneveléssel, mint csak a vallás-erkölcsi neveléssel foglalkozott és pedig nem a szakképzett pedagógus módszertani sokoldaluságával, hanem veleszületett tehetségével és lankadatlan buzgóságával.

A pietizmus másik nagy alakja *Francke* Herman Ágoston (1663—1727), akit már minden neveléstudomány elismer, valóban rászolgál az iskolamester cimre. Ő valóban nevelő volt minden tekintetben s nemcsak a vallástanítás történetében van fontos szerepe, hanem a pedagógia történetében is méltó hely illeti meg az ő nevét. Gothában tanul s az itteni iskola szellemén keresztül megismerkedik a Comenius elveivel. Kielben Korboltnál, a pietizmus jó barátjánál lakik. Lipcsében docens korában felolvasásokat tart az egyetemen s Antonnal és több más társával megalapítják a »collegia philologicat«. Ez előadás-sorozatokon a bibliát tárgyalták, még pedig olyformán, hogy az ó- és újtestamentumból egyes helyeket olvastak fel eredetiből s azt német nyelven magyarázták. Ezeket a magyarázatokat kezdetben csak az Anton lakásán tartották, de később oly sok hallgatója akadt, hogy az egyetemnek egy tantermét engedték át számukra. Spener nagy örömmel pártolta ezen intézményt és személyesen is meglátogatta Franckét. Majd midőn Francke megszakítja lipcsei tartózkodását, fölkeresi Spenert, kinek

házában két hónapot tölt s így még szorosabbá fűzik a már eddig is meglevő barátságot.

Franckéra ezután a megpróbáltatás napjai következtek. Lipcsében a hallgatók legnagyobb száma az ő előadásait hallgatják, más tanároknak előadásait elkerülik, megvetik, amivel csak Francckénak ártanak, mert tanártársai őt tették felelőssé s csakhamar elmozdítják állásától. Francke ekkor erfurti diákonussá lesz, majd pedig a Spener befolyására a Halle mellett levő Glaucha községben rendes lelkész lesz. Itt kezdődik Francke szerepének világtörténelmi fontossága.

Francke mint lelkész felkarolja a szegény ügyet, a nevelés ügyet, az árvák és özvegyek ügyét, a lelkészképzést és végül a missziói intézet eszméjét s ezen eszmék számára az ő rendkívüli szervező képességével iskolákat, intézményeket állít fel és tart fenn. Ezek azok a külső keretek, hol nevelési eszményét megvalósitani akarta s meg is valósította. Fényes bizonysága az ő példája annak, hogy az üldözés és méltatlan szenvedések az igazi erős akaratot nem tudják megtörni. Franckenak a vallástanításra vonatkozó gondolatai együtt található általános nevelési elveivel, mert nemcsak a vallástanítás kérdésével, hanem általános neveléstani elvekkel és gyakorlattal foglalkozott. A nevelést vallás nélkül elképzelni sem tudja. »Istennek dicsőségét tartsa mint fő célt szeme előtt mindenben mindenki, de különösen a gyermekek nevelésében s tanításában úgy praeceptor, mint a neki alárendelt növendékek.«[22] A pietizmus nevelése szorosan egyházi, de a cél nem az egyház maga, hanem az egyház csak eszköz a tiszta erkölcsi alapon álló vallásos nevelés megvalósítására. A pietizmus pedagogikája a sziv és az akarat nevelésére gondol legtöbbet s így kiváló neveléstani rendszer.

Tulajdonképpeni vallástanítási tárgyakúl a káté és a szentírás szolgáltak a pietista elemi iskolákban s ezeknek oly fontosságot tulajdonítottak, hogy a vallástanításra

[22] Payr, S. i. m. 25. l.

egyedül több időt szántak, mint valamennyi más tárgyra együttvéve.

A kátét Spener újítja fel s Francke a Spener verte nyomokon halad. A Luther kátéjában a függelékül felvett imákat betanították s a gyermekkeresztelést gyakorolták.

A káté módszere a következő volt: a) vizitáció, vagy felmondás; b) explicatio, magyarázat; c) applicatio, alkalmazás.[23] Francke utasítja a hitoktatókat ezen módszer teljes betartására, hogy a hitoktatás valóban eredményes legyen. Nem veti meg Francke az elbeszélő tanalakot sem, de a káté és más tárgyak tanításánál is nagyon ajánlja a kérdve kifejtő tanalakot, mint amely módszer a szórakozott gyermek figyelmét folyton élénkségben tartja. Spener nem tette, de Francke a bibliát is tanítja az iskolában, még pedig oly intenziven, hogy a tanító előlmondása után még olvasni tudás előtt is megtanulták a növendékek a biblia egyes helyeit. Az írni-olvasni tudó gyermekek leírták a tanító által diktált bibliai részeket, később pedig adtak ki diktumos könyveket, melyekben a megtanulandó részeket a gyermekek aláhuzták s otthon megtanulták. Összefüggő bibliai elbeszéléseket azonban nem tanulták. Arra azonban már vigyáztak, hogy az egész bibliát, de ha ezt nem is, az újszövetséget legalább megtanulják. Franckenak van egy jó megjegyzése a bibliai részek tanítására nézve, t. i. az, hogy ha »a hatodik parancsolatról, vagy paráznaságról, házasságtörésről, szóval ilyen kényes helyekről kell a tanítónak kátékizálnia, akkor a legnagyobb óvatossággal járjon el, ne részletesen, ne írja le az ilyen bűnök elkövetése módját, sőt a nemzés és szülés ismertetését is mellőzze, hogy a gyermekeket ne botránkoztassa és bűnös vágyakra ne ingerelje.«[23] Merőben ellenkező nézet a ma megváltó eszmeként emlegetett gyermekek felvilágosításával, melynek eredményét csak a gyakorlat fogja majd — ha ugyan gyakorlatba jön — megállapítani s nem az előlegezett

[23] Payr i. m. 43. l.
[24] Payr i. m. 43. l.

lelkesedés. Franckenak nagy érdeme az is, hogy a kátét Fleury Kolozs XV. Lajos nevelője után a bibliai elbeszélésekkel hozza kapcsolatba s mintául hozza fel erre nézve a Fleurynek 1679-ben megjelent s azután igen sok kiadást ért históriai kátéját. Oly gondolat ez, amelyet ma is meg kell figyelnünk.

Francke középiskoláinál a vallás szintén nagy szerepet játszott a tantárgyak között. Az alsó, vagyis IV. osztályban Luther kis kátéját és a Freylinghausen »Az üdv rendje« című kátészerű munkáját tanították. A harmadik osztályban a hitcikkeket tanították és a kátét ismertették, a másodikban bibliaismertetést tanultak, az első osztályban az eddig tanultakat foglalták össze. A vallástanítást annyira kiterjesztették más tárgyakra is, hogy a héber, görög és latin nyelv tanítása alkalmával a bibliát a megfelelő nyelven olvasták. Azonkívül áhitatossági órákat tartottak otthon s a templomjárás éppen oly kötelező volt, mint az elemi iskolásoknak.

Azonkívül a lelkészképzéssel is foglalkozik s a lelkész legfőbb feladatának tartja, hogy jó katecheta legyen. Inti nagyszámú hallgatóit arra, hogy ne szégyeljék, hogy ha csak egyszerű tanítóként kell is egész életükben szolgálniok. A teológiai ifjúságnak az ő különböző iskoláiban alkalmat adott arra, hogy gyakorolják magukat a tanítás mesterségében. A vallástanítás helyes módszerének elsajátítása céljából felállította a catecheticum institutumot.

Az előadottakból látható Franckenak a nevelés terén kifejtett buzgósága. Nem is maradt hatás nélkül. Egész sorozata van a szellemi gárdának, melynek a pietisták adták az aspirációt hasonló irányú mozgalomra. A Francket követő gárda legnevezetesebbjei közé tartozik *Rambach* János, akinek munkájában szó van: először a katekétáról, másodszor a kátekumenekről, harmadszor a kátétanításról. Függelékben tárgyalja a kátékézis anyagának megbeszélését. A tanító számára útasításúl adja, hogy tárgyára készüljön, hogy legyen türelmes és igazságszerető. Nevezetes pietista még: *Gestinus* Justus, *Beyer* és *Hubner*.

A pietizmus jótékony hatása Magyarországon is érezhető volt. Legnagyobb érdeme, hogy az ősegyház kátekizációját föleleveníteite a konfirmációi vallástanítással. Hazánkban a lutheránusoknál már 1735 előtt meg volt ez a szép szokás: a reformátusok 1788-ban már szintén tudnak róla, de valószínű, hogy csak később ment át gyakorlatba.[24] Az unitáriusok az őket ért, csaknem végenyészetre juttató sok csapás miatt még a reformátusoknál is később honosítják meg a konfirmáció intézményét s így ide is hat ennyiben a pietizmus.

A pietizmus hatása Magyarországon különösen a lutheránusokon látható, ami természetes is, mert hiszen ezen mozgalom ebben az egyházban keletkezett. Ezt a hatást alaposan efénkbe tárja Payr Sándor »Magyar pietisták a XVIII. században« cimű művében. Minket ez alkalommal a szorosan vett vallástanításra gyakorolt hatás érdekel, ami a következőkben adunk Payr kutatásai alapján.

A pietizmus egyik legfontosabb jelentősége, hogy megteremti az első kátekétikát. Ezen a téren első kísérlet Simonidesz »Studium Catecheticum, biblicum et logicum« cimű műve. De ennél fontosabb Bárány György kátekétikája, mely nem egészen eredeti mű, de mint kezdet, föltétlenül tiszteletet érdemel. Igen sok hasznos utasítást ad e műben a hitoktatóknak, melyek közül némelyeknek még ma is hasznát vehetjük. A kátéirodalomban éppen oly új élet állott be, mint a reformáció alakalmával. Ebből a korból való a »Győri katekizmus«, mely a Farkas András munkája, a Bárány György kátéja, melynek bevezetése a katekétika. Ugyancsak nevezetes még: Szimonidesz János, Fábri Gergely és Szeli József kátéja. Ezeken kívül jelentek meg a gyermekek számára írt más művek is, mint Bárány György »Panoplia katholica«, mely csupán szentírásbeli helyeket tartalmaz a kálé egyes tételeinek magyarázatára. Sartorius Szabó János »Lelki óra« és Rambach után írt Gyermekeknek kézi könyvecskéje, mely az idvesség rendjéről, az idvesség kincséről, a ke-

[25] Payr i. m.

resztényi élet megújulásáról szól s végül egy imádságos könyvecskét tartalmaz.[25]

A fönliekből látható, hogy a pietizmus néven ismert irányzat a protestáns egyházat nem hagyta hatás nélkül s hogyha voltak is, akik ezen irányzaton elindulva helytelen vágányra jutottak, a vallásos gyakorlatokat tulzásba vitték, azért az igazi pietizmus lelket öntött a szárazon dogmatikussá vált protestáns egyházba és a vallásos nevelés ügyét nemcsak felkarolta, hanem nagy lépéssel tovább is fejlesztette. Nemcsak a katekizálást állította vissza, hanem tanítandó tárgyai közé felvette magát a keresztény vallás fundamentumát, a bibliát is. Módszertanilag is haladás mutatkozik az előző állapotokkal szemben.[26]

Reform-törekvések a róm. katholikus egyházban. (Port-royal.)

A katholikus egyházban az uralkodó szellem mindig a dogma föltétlen uralma volt, mindig az volt az igaz, amit a tekintély szava hirdetett. Ezen elv megvalósítására vállalkozott Loyola Ignác hadserge, a jezsuitarend.

Azonban a lelket, ezt a »kinos szent örökséget« végkép elnyomni nem lehet, mert az, ha nehezen is, de fölszabadítja magát a rája szabott békók alól. Ilyen fölszabadítási törekvés volt a Jansen Kornél löweni hittanár által megindított mozgalom, mely neveléstani szempontból is nagyon nevezetes a port-royali iskola miatt. Jansen szorgalmas tanulmányozás után kimutatja, hogy a katholikus egyház sokkal inkább az eretneknek nyilvánított Pelágius álláspontján áll, mint a szentté avatott Augusztinusén s ő maga teljesen augusztinusi álláspontra helyezkedve, az »absoluta praedestinationak« lesz hive, mint Kálvin. E szerint az embernek akaratereje, jóravaló törekvése teljesen semmis, az ember a maga kicsinységében és törpeségében a jóra képtelen, üdvössé-

[26] Payr S. Magyar pietisták, 58. l.

[27] A pietista mozgalmat részletesen tárgyalja Payr Sándor: Pietizmus pedagógikája és Magyar piétisták című művében. Dittes és Garamszegi neveléstörténete mellett ezek szolgáltak főforrásul.

gének elnyerhetése nem az ember nem létező érdemeitől, hanem Isten ingyen kegyelmétől függ. Az emberiséget csak a Krisztus önfeláldozó halála menthette meg. A Krisztus halála, mint helyettes elégtétel, mindenkire elegendő, de nem mindenkire nézve foganatos.[27] E tan szerint az embernek nincs is szabad akarata. Ezen alapjában véve az emberi természetre vonatkozóan pesszimista világnézetből az következnék, hogy a janzenisták között a legközépkoribb világtól való elfordulás található, de ezzel ellenkezően, a legjózanabb életbölcsesség vonul végig iskoláikon. Ez annak köszönhető, hogy a port-royali iskolák mesterei nem a skolasztikus bölcseletnek, hanem az új kor küszöbén álló egyik legnagyobb bölcselőnek, Descartesnek voltak hivei.[28]

A port-royali iskolát, mely 1643-ban keletkezett, igazi szeretet, benső vallásosság hatja át. Olyan volt, mint egy család, melyben a mesterek egyedül a világosság és a szeretet eszközeivel dolgoznak. A neveléstudományi írók csaknem egyhangúan méltányolják az iskolának nemcsak benső rendjét, hanem a jó és helyes pedagógiai elvek szerint készített tankönyveit is. Anguelique, Arnauld, Pascal, Nicole és Lancelot neve mindig nevezetes lesz a pedagógia történetében. Különösen az a módszerük érdemel figyelmet, hogy minden növendékkel külön foglalkoztak, amiben az a körülmény is segítette őket, hogy növendékeik száma sohasem volt túlságosan nagy.

Az iskola célja, amely nemcsak kitűzve volt, hanem amelyet meg is valósítottak, a komoly vallásosság és erkölcsiség. Ezt az elvet szolgálta az egész port-royali iskola. A szorosabban vett vallástanításra vonatkozóan művet írt Varet Sándor, aki a keresztény nevelést a szentírás és az egyházi atyák nyomán vizsgálta. A vallásos nevelésnek négy fontos eszközét a komoly társalgásban, jó olvasmányokban, jó példaadásban és imádkozásban találja. Másik fontos író e nemben Nicole Péter, aki »A keresztény tanítás módjáról« elmélkedvén, igen helyes és

[28] Warga József: A keresztény egyház története. II. 541. l.
[29] Dr. Fináczy Ernő: A francia középiskola multja és jelene 40—51. l.

fontos útasításokat ad. Szerinte nem elég az erkölcsi prédikáció, az igen könnyű, hanem az erkölcsi alapelvek szerinti életre van szükség. A gyermeknek lelkébe vésendő a jó iránti szeretet, úgy, hogy ne tudja azt, hogy ez vagy amaz erkölcstelen, vagy erkölcsös, hanem legyen benne olyan nagy szeretet a jó iránt, hogy ne is tudjon mást cselekedni.

A Port-royal iskolái rövid időn belül nagy hírnévre tettek szert, melyre rá is szolgáltak. Ez volt a vesztök. A jezsuiták féltékenységét felébresztették s így rövid fennállásuk alatt folytonos bujdosás volt osztályrészük. A jezsuita intrika valóban sikerrel is járt, mert ezek a »kis iskolák« megszüntek. Azonban a port-royalisták által hirdetett elvek azóta az emberiség közkincsévé váltak s igaza van Browningnak, midőn azt mondja, hogy ezen iskolák bukását nem hagyhatjuk figyelmen kivül, midőn a jezsuitákat meg akarjuk ítélni Valóban a jezsuiták történetében számtalan róvásukra írandó tettük mellett, — pedig mily sok azoknak a száma — nem feledhető el a Port-royal iskolának bezárásával szenvedett vesztesége a nevelésügynek. Igy a katholikus nevelés ügyön a port-royalisták nemes igyekezete nem segíthetett. Törekvésük szép, nemes volt, de nem változtathatta meg a katholicizmus eddigi irányzatát.

(Folyt. köv.)

Keresem az embert.

Egyházi beszéd.

Irta és elmondotta: **Dr. Boros György** Kolozsvárt, 1915 április 4 én.

Alapige: 1. Mózes 3. r. 9. v. Szólítá az Úr Isten az embert: *hol vagy* és monda: szavadat hallám a kertben és megfélemlém, mivelhogy mezítelen vagyok és elrejtőzém.
Ján. 19. 5. Kiméne Jézus, a töviskoronát és bibor palástot viselve és monda nekik (Pilátus): *imhol az ember!*

Keresem az embert. Száma mint a hó pelyhe, mint az erdő fája, vagy a mező füve és mégis hajt a lélek, hogy kérdezzem: ember hol vagy!

Tépelődésem közben vigasztalónak-e, vagy hogy még jobban eltévesszem útamat, meghallom az Isten szavát és megrettenve veszem észre, hogy maga az Isten is azt kérdezi: ember, hol vagy?

Azt hiszitek atyámfiai, hogy az Isten nem látta volna, hogy a bűne elől menekülő ember a kert sűrűjébe rejtőzött? Azt hiszitek, hogy ő nem tudta, mennyire mezitelenek, amióta levetették lelkükről a vértet, amely a gonoszság és a rossz indulat ellen védelmezte őket?

Ne gondoljátok! A mindent látó Isten elől semmi sem rejthető el, de ő nem a mi szemünk szerint lát. Ő nem köt semmit időhöz, sem a térhez. Ilyen jelekre és jelzésekre csak az embernek van szüksége, mert ime, még az a nagy költő is, aki lehozta Istenét a földre, hogy a porból gyúrjon embert és a saját lelkéből leheljen orrába életnek leheletét, az is csak úgy tudja kifejezni a bűn miatti félelmét, hogy elrejti az embert.

Ha csak költői képnek tekintem ezt a gondolatot, gyönyörködöm benne. Ha élvezetemet fokozni akarom,

fölkeresem azt a tiltott fát, amelyet nagy bölcsen tudás fájának nevez. De itt már nem állhatok meg, mert látnom kell, hogyan varázsol körülte Édent, hogy el legyen látva mindennel, ami az életre és boldogságra kivánatos, ugyanakkor meglátom a lángkardot is, mellyel Istene megharcolt véle és kiüldözte oda, ahol örökké tart a harc és talán soha sem lesz béke.

Ezt a harcot azóta állandóan folytatja az Isten és már nagyon sokszor elmondhatta volna: bánom, hogy embert teremtettem.

A magyar költő ember tragédiájának nevezte ezt a nagy és velőket rázó eseményt, holott Isten tragédiája volt.

Van-e, lesz-e valaha kibontakozás ebből a nagy tragédiából?

Igen, ha az ember igaz lesz önmagához és ha követni fogja őt, aki önmagában legyőzte a világot.

*

Végig lapoztam azokat a vörös, fehér és kék könyveket, melyekben a most háborút viselő államok kormányzói a világ elébe bocsátották diplomáciai levelezéseiket. Istenem, mennyi hipokrizis. A szavak és mondatok tömege mint a kert sűrűje, melyben el akarja rejteni bűnét, a gonosz szándékot az, aki életét kockáztatva is kész leszakítani a tiltott fa gyümölcsét.

Cimborának fogadja a kigyónak minden fajzatát és elrejtve tartja, hogy csak akkor vegyék észre, mikor már az eleven testbe bocsátotta mérges fulánkját.

Ott terjeszkedik esztendők, sőt száz esztendők óta a nagy Behemot, az a szörny, melynek nem elég a száraz földnek nagy része, hanem szeretne bele jutni a tengerbe, hol könnyebb az elrejtőzés és kevesebb az akadály. Talán erre szólott a nagy isteni itélet: ellenségeskedést szerzek te közötted és az ember között. Ő neked a fejedre tapos, te pedig mardosni fogod az ő sarkát. Talán az ilyenekre mondotta Jézus: Viperák fajzati, ki mondotta nektek, hogy szaladjatok a közelgő veszedelem elől.

Lapozzuk végig elődeink históriás könyveit és figyeljük meg, ha vajjon az emberek fiai között nem mindig az egymás ellen leselkedés, az őszinteség és a becsületes

egyenesség hiánya szülte-e a viszályt, melynek neve háború. Kain és Ábel csak szimbolumok. De nagyon találó szimbolumai a mai hadakozóknak, akik szintén az Istennek áldoznak, hozzá imádkoznak, de ugyanakkor az ördögnek minden fondorlatát megszégyenítő ügyességgel és gonoszsággal pusztítják egymást.

Ha azt kérdezem: Ej, de mire lőn e nagy kár? Mindenik kitérőleg felel. Vagy azt mondja, amit a paradicsombeli asszony: a kigyó csábított el engemet. Mert az emberből s még inkább a nagyravágyó államokból hiányzik a becsületes őszinteség. Mert az ember nem igaz önmagához és hamis Istenéhez. Mert az ember az értéket soha sem mérlegeli igaz mértékkel, hanem vagy elvesz belőle, vagy hamisított anyagot ad hozzá.

Azt halljuk, hogy a mi harmincas és feles mozsaraink, meg azok a 42-esek ezer esztendeje kövülő várfalakat porrá és hamuvá morzsolnak egy lövéssel. Fordítsuk ezeket a pusztító szörnyeket országunk háza, kincseinket őrizö muzeumaink és templomaink ellen s nem fogunk akkora kárt okozni, akkora erkölcsi foltot festeni nemzetünk homlokára, mint azok a gonoszok, akik gyermekeinkért, öregeinkért, hazánkért és nemzeti becsületünkért övig érő hóban harcoló fiainkat mezítelenre öltöztették föl.

Van-e az erdőnek olyan sűrűsége, a sziklának olyan mély ürege, amely el tudja rejteni őket az igazságosan ítélő Isten langkardja elől?

Keresem az embert, de hiába kérdezem: ember, hol vagy, nem jő kérdésemre megnyugtató válasz.

És vajjon mi az oka ennek a sikertelen küzdelemnek? Talán az, hogy az Isten elhibázta a teremtés munkáját, amint ezt magyarázni akarja az, aki özönvízzel s tizenkét csapással bünteti az embert? Talán az, hogy mindenki Noénak tartja magát s nem gondolja, hogy miatta mondja az Isten: bánom, hogy embert teremtettem?

Fölötte kényelmes módja a bűn elől való menekülésnek. Ennél még csak az a fogás kényelmesebb, hogy leöletem nyájam első szülöttjeinek legkövérebbjeit és föláldozom az Urnak, hogy teljék gyönyörűsége az én gazdag füstölésemben. Avagy talán az, hogy fogadalmat te-

szek: hogy ha ellenségemet legyőzhetem, magasra emelkedő kőoszlopot emelek Isten dicsőségére?

Jézus azt mondotta: ledöntöm a templomot és azután újra építem. Csakis ez az egyetlen mód kinálkozik arra, hogy az ember kibékülhessen Istenével. Le kell dönteni mindazokat a helyeket, azoknak oltárait, szent könyveit, ahol a keresztény emberiség a hamis isteneknek áldozik.

Nem elég az, hogy az ágyuk döreje, a sebesültek ezreinek jajkiáltása most néhány napra magunkba szállásra és némi önmegtagadásra indított. Nem elég az sem, hogy a templomok telve vannak imára kulcsolt kezekkel, hogy a báltermekből betegápoló helyeket készítettünk. Ez még csak kezdete az őszinte megtérésnek, önmagunkba szállásnak, mert csak akkor lesz teljes az eredmény, ha nyilt fővel, őszinte szivvel meg merünk állani Istenünk előtt, midőn azt kérdezi: ember, hol vagy?

De ez csak akkor fog bekövetkezni, ha követni fogjuk Jézust, aki önmagában legyőzte a világot.

*

Arról vagyok meggyőződve, hogy a most duló iszonyú háborúnak nagyon sok hasznos tanulsága lesz. A mi északi ellenségünkről tudva van, hogy az orosz-japán háborúban nagyon sok olyan harcászati fogást tanult ellenfelétől, aminek most velünk szemben nagy hasznát veszi. A közelebbi napokban olvastuk, hogy egy tisztünk tiz magyar huszárral bántódás nélkül ki tudta kémlelni az ellenség hadállását, keresztül hatolt a visszatérőben talált ellenséges csapatok vonalain, mert feltétlenül engedelmeskedtek vezérök azon parancsának, hogy az egész uton egy hangot, vagy lövést is ejteniök nem szabad.

Kétségtelenül bizonyos, hogy a mi katonáink a harctéren annyira beleélik magukat az emberi erőt meghaladó nagy feladatba, hogy nemcsak övéikről, nemcsak kisebb sebeikről és nagyobb fájdalmaikról, hanem önmagukról is teljesen megfeledkeznek. Napok éhsége és szomjúsága kevésbé bántja, mint minket, ha az ebédünk nincsen készen a maga idejére. Ők áznak, fáznak, rohannak, lőnek, földet ásnak, hírt hordanak, mindent oly elszántan, oly

gyorsan, hogy csak azon mulik, hogy nem repülnek, mert a parancs szerint járniok kell.

Ez az extatikus állapotnak olyan fajtája, a milyenről máskor csak elmélkedünk, most azonban megtestesülve, színről-színre látjuk és bizonyos büszke önérzettel tör ki ajkunkról a kiáltás: *imhol az ember!* Ha székelynek, ha németnek, ha alföldinek vagy tirolinak nevezzük is őket külön-külön, mégis csak ezt a tételt kell alkalmaznunk rájok: imhol az ember.

Meglepő, sőt első hallásra megdöbbentő gondolat, hogy a mai vérengző, a háború emberét ugyanazokkal az erős szavakkal jellemezzük, amelyeket az evangéliumok nagy ábrándozója alkalmazott a tövis-koronát és bibor-palástot viselő Jézusra: imhol az ember!

Ez a kereszténység revelációja! Ez a jövendő emberének a problemája, amint a multé volt az a kérdés: ember, hol vagy?

Az eszményért életét föláldozó ember és Jézus találkoznak. A kettő egy és ugyanaz. Ha eddig nem értettük és nem ismertük az Isten fiát, most megértjük. Ha megértjük és megérezzük őt, akkor eljutunk a lélek Istenéhez, aki nem a félelemnek, hanem a bátorságnak lelkét leheli gyermekeibe, minden emberbe.

Ez amaz ember, kiben Istennek kedve telik. Ilyennek kell lenni minden embernek!

De vajjon lehetséges-e ez? Lehetséges, ha mi és mindenki a Jézus példáját fogja követni és legyőzi önmagát, mert akkor magában le fogja győzni a világot. Már régen megmondatott, hogy az ember egy kicsinyitett világ, de maga a világ. Ha ilyennek tekintjük az embert, akkor az elébe tűzött nagy föladat nem fog lehetetlennek tetszeni, mert hiszen mindenkinek csak magával kell számolnia. Minthogy nem vagyunk és soha sem leszünk egyenlően erősek, segítségért folyamodunk. Ez is megjő, mihelyt mindenki a becsületes őszinteség fegyverével áll szembe az élettel.

A most dúló háborúban nemcsak az bizonyosodott be, hogy az emberek meg tudják tagadni önmagukat, hanem az is, hogy tudnak dolgozni, jót akarni és jót tenni.

Ki ne érezte volna azt a mindeneket magával ragadó erőt, melyet a velünk szövetséges nagy nemzet egységes akarata teremtett, nemcsak a férfiak, hanem a nők és gyermekek millióiban is. Kit ne hatott volna meg, midőn észrevette, látta, hogy annyi milió erős ember akarata, bátorsága, ereje eszményítve van egyetlen emberben, akiről mindenki így szól: imhol az ember!

Nem dicsőítem én a háborút. Isten mentsen! Nem is feledkezem meg az ember gyarlóságáról, de midőn látom a Jézust, midőn mérlegelem azt a türelmet, melylyel elhárítja magáról a bántást, a szidalmakat, azt a lelki erőt, mellyel legyőzi a testi éhséget és szomjúságot, azt a tiszta életet, mellyel megdicsőiti az erkölcsöt, azt a szeretetet, mellyel fölemelkedik atyjához, a szeretet Istenéhez: bizalommal és bátorsággal hírdetem, hogy el fog jönni az idő s talán már közel is van, midőn az emberek között az igazság fog uralkodni és mindenek élvezni fogják az áldó örök békét, melyért most milliók ajkáról száll Istenhez az imádság.

Ámen.

Dr. Barabás Ábel.

1877—1915.

Meghalt, váratlanúl, megdöbbentő gyorsasággal. Időnk sincs a veszteségen gondolkozni s már ott állunk a sírja szélén, hogy átadjuk örökös hazájának és soha többet ne találkozzunk vele. Városunk utcáiról végleg eltünt jellegzetes alakja; nem látjuk izgatott, gyors járását és mozgékony alakját, nem látjuk átszellemült arccal, fáradhatatlan szemmel keresni, kutatni valamit a világban; nem tünik fel többé alakja a tanítványai előtt, nem hozzák többé szellemi termékeit sem a hazai, sem a külföldi lapok.

A régi bibliai énekes megrázóan énekel a halál költészetéről. Tudja, hogy meg kell halnia, azért elmegy meghalni. Bármi jó csillanjon a szemébe, ő csak erre az örökös útra megy. Barabás az új ember hitével és bizalmával sohasem gondolt a végre. Hányhatta a vihar csolnakját akármily örvény felé, ott is az ő könnyű, bohém lelkének virágai gyönyörködtették az elmulás gondolata nélkül és úgy halt meg, mintha szép tervei, költői gondolatai, nemes lelke káprázatos álomba ringatták volna. Vagy az ő naiv, csodálkozó szive valami szépet látott meg a halálban és azért ömlött el arcán olyan megenyhítő, isteni kifejezés. Talán azt találta meg a halálban, amit az életben soha: a nyugalmat.

Barabás Ábel Verespatakon, Alsófehérmegyében született 1877 augusztus 19-én. Unitárius vallású családból származott, apja tanító volt s e legnagyobb fián kivül még számos gyermek eltartásának és nevelésének gondja terhelte. Fiával az elemi iskolát szülővárosában végeztette el, majd Kolozsvárra küldte az unitáriusok ősi főgimnáziumába. A középiskolának nyolc éve megszakítás nélkül itt telt el, az eleven, jó eszű fiú mindig az elsők közt tartotta magát s az irodalmi dolgokban elég korán kezdte bontogatni szárnyait. 1896-ban tette le az érettségi vizsgálatot.

Az érett ifjú előtt új élet nyilt meg s ő nem habozott a nyitva tartott kapún belépni. A kolozsvári egyetemen a filozófiai és nyelvtudományi szakra íratkozott be, tanár akart lenni. Legkedveltebb professzora Meltzl Hugó lett, akinek hatása nemcsak a német irodalomra nézve lett döntő hatású reá, hanem a magyarra is. Meltzl kurzusainak középpontja Goethe volt és magyar eszményképe Petőfi. Goethe világirodalmi nagysága elragadta a lelkét, Petőfit hasonló világirodalmi fontosságra emelni élete legfőbb feladatának tekintette. Ez a rajongó Goethe-Petőfi-kultusz magával ragadta Barabást is, mint Meltzl több más tehetséges tanítványát, de közülök kétségtelenül Barabás haladt a legtöbbre.

Ekkor azonban még az élet gondjai nem engedték bíztos úton, határozott irányban haladni. A szegény emberek fátuma őt is hatalmában tartotta. Foglalkozás után kellett néznie és mi lehetett volna egyéb, mint újságíró. Talán egyéb kényszer nélkül is idehajtották volna korán fejlődő irodalmi ambiciói s fogékony lelkének sajátos berendezése. A lapokban különösen irodalmi, művészeti és szinházi cikkei jelentek meg négy éven át 1896-tól 1900-ig. A hírlapírás el nem évülő nyomokat hagyott a Barabás lelkében. Olyan eleven, friss irási készséget nyert, hogy stilusa akkor is figyelemreméltó, ha túlságos könnyűnek tartjuk; írói ambiciói vég és határ nélkül megnövekedtek, de ha ez az ambició a lehetséges határok közé vonult, még úgy is értékeset tudott alkotni; és lelkére odatapadt vagy talán részben benne is volt az újságírók könnyű, finom bohémiája, de volt benne mindenkorra elég komolyság is. Mindkettőből haszna volt: az nem engedte soha a csüggedő kétségbeesésbe, ez pedig megóvta a bohémia végleteitől. Kétségtelennek látszik, ha Barabás megmarad az újságírói pályán és a kolozsvári kisszerű viszonyokból nagyobb körbe jut, e pályán folytonos haladásban lehetett volna része.

Kolozsvárt a tanári pálya több jóval kecsegtette, mint az újságírás. Figyelme tehát elfordult tőle, anélkül, hogy az újságírói készséget valaha elveszítette volna. 1900—1901-ben már nem annyira újságíró, hanem inkább dramaturg, a kolozsvári Nemzeti Szinház dramaturgja, akinek kötelessége a szinház igazgatójához benyújtott darabokról ítéletet mondani. Ez a megbízás kétségtelenül következménye helyesen és komolyan folytatott újságírói működésének. A következő évben már csak kizárólag nyelvi és irodalmi tanulmányokkal foglalkozott s 1903 elején hosszabb külföldi tanulmányútra ment. Utazni rendkivül szeretett és ha tehette, nem hagyott egy évet

sem gyümölcsözés nélkül. Olasz és balkáni útjai jobbára üdülések voltak, a német földre tett kirándulásai komoly tanulmányútak. Ő maga tíz tanulmányútjáról emlékezett meg, amelyeket német földre tett. Közülök csak kettő esik Ausztriára és nyolc Németországra s ezek mindenikében *Weimar*, Goethe városa foglalja el a főhelyet. E tanulmányútakat két ízben a vallás- és közoktatásügyi miniszter anyagi támogatásával és megbízásából, egy ízben az unitárius egyház költségén tette meg, a többinek a kiadásait saját maga fedezte. Ezeknek az útaknak értékes eredményei nagyobb önálló művei és kisebb tanulmányai.

Weimarban a nagy német költőnek, Goethének tanulmányozása foglalta el egész idejét, mellette csak *Nietzsche* kötötte le figyelmét, a nagy német filozófus. Talált összekötő kapcsot Nietzsche és Goethe között és egész sor Petőfi-hatást vett észre Nietzschén. Impulzusokat, miket a Niatal Nietzsche a mindig fiatalnak maradó Petőfitől nyert. Goethéről két nagyobb önálló műve jelent meg; az egyikben (Goethes Wirkung in der Weltliteratur) Goethe világirodalmi hatását vizsgálja. Nem terjeszti ki azonban mindenre a figyelmét, különösebben csak a Faust hatását vizsgálja Byronra és Madáchra. Ez a fiatalkori s német nyelven kiadott munkája kapcsolatban áll a magyar irodalommal is, de a németek nagy Goethe-irodalma mellett sem veszett el nyomtalanul s annál inkább magára fordította az itthon levők figyelmét. Goethe-tanulmányainak köszönhette, hogy a Kisfaludy-Társaság őt bízta meg a költő életrajzának megírásával. Ez az önálló studiumon alapuló magyar Goethe-életrajz 1911-ben jelent meg a *Költők és írók* című vállalatában a társaságnak s mint érdekes, vonzó olvasmányt szivesen olvassák olyanok, akik a nagy költő iránt érdeklődnek. A Barabás Goethe-munkássága azonban koránt sincs kimerítve ezzel a két munkával. Számtalan dolgozata foglalkozik még Goethével s alig találhatunk olyan tanulmányt tőle, amely a nagy német költővel valami vonatkozásban ne volna. Sajtó alá rendezve első sorban Goethe-studiumokat találunk, mind beszélő bizonyitékai a Barabás Goethe-rajongásának; tiz tanulmányát foglalta itt össze, amelyekben a Goethe-irodalom eddig kevéssé érintett tárgyairól van szó. Se szeri, se száma azoknak a cikkeknek, tárcáknak, amelyeket a nagy német költőről írt.

Nietzschére mostan terelődött a figyelme; 1906-ban hozta először kapcsolatba Petőfivel s később mind tovább és tovább kutatott ez irányban is. Megtalálta a kapcsolatot Nietzsche és kedvelt német költője, Goethe között is (Nietzsche ein Goetheaner). Az utóbbi évek zavaros

viszonyai nem engedték ez irányu munkásságát a befejezéshez közel juttatni. Sajtó alá rendezve maradt Nietzsche költeményeinek műfordítása, csak a nagyobb lapokban találunk belőle nehány mutatványt. Érdekes lett volna e kiadással kapcsolatos értekezése, amelyben — amint gyakran mondogatta — Nietzschének a modern költészetre gyakorolt hatását igyekezett kimutatni. Halála talán nem döntött romba mindent s lehet alkalmunk ezt is nyomtatásban látni.

Külföldi tárgyú dolgozatai mellett a magyar irodalmat sem hanyagolta el Barabás. Első nagyobb műve a múlt század első felében működő írónknak. *Vas Gerebennek* adja költőien megírt életrajzát, amely három év alatt két kiadást ért. Ez a munka mintegy kirándulás volt tőle a magyar irodalom terén, mert szivesebben tartózkodott a maga szűkebb területén, ahol *Petőfit* találjuk, vagy olykor *Madáchot*, akivel ifjúkori Goethe-tanulmányában is találkozunk. Több kisebb dolgozatot készített Petőfiről, de nemsokára az a terv érlelődött meg benne, hogy egy monumentális életrajzot ír Petőfi életéről, költészetéről, irodalomtörténeti fontosságáról. Kétségtelenül nagy munkának indult az elkészítendő öt kötet, de csak az elsővel készült el, amelyik 1907-ben meg is jelent. Ez az életrajz érdekesebb, mindenekfelett népszerűbb olvasmány a nagyközönségnek, mint Ferenczynek tudományos, filológiai pontossággal megírt Petőfi-életrajza, a felépítése is művészibb, de nem szerencsés a Taine-féle irodalomtörténeti elmélet szigorú keresztülvitele miatt és ezért sok gáncs is érte. Petőfi életrajzát németül is ki szándékozott adni mintegy husz ívnyi terjedelemben, de az már csak terv maradt. Rehabilitálni igyekezett Petőfit a *Felhők*ért is. Gyulai Petőfinek erről a verseiklusáról nem tudott semmi jót mondani és utána az irodalomtörténetírók sem. Ugy látszik, hogy Barabás figyelmét a Nietzsche-kutatásai terelték Petőfi filozófiai költészetére. Elég érdem lesz a részéről az is, hogyha a kutatók figyelme erre az elhanyagolt térre kiterjed. Mesterének, Meltzlnek hű tanítványa maradt, kiadta az ő Petőfi tanulmányait, összegyűjtötte a Petőfi-könyvtár tizedik füzetében. Ugyancsak a Petőfi-Könyvtárban adta hosszú idő mulva ismét öszszegyűjtve a Felhőket is. Kisebb irodalmi tanulmányainak száma kitesz negyvenet és úgy jelentek meg, mint német és külföldi irodalmi tárgyú dolgozatai: magyar, német, angol, francia nyelven, ezeknek a nemzeteknek legkiválóbb lapjaiban és folyóirataiban. Kiváló érdeme marad, hogy a külföld előtt idegen tárgyu dolgozataival is magyar ember létére tekintélyre tudott szert tenni, magyar

tárgyú munkáival pedig igyekezett a külföld figyelmét állandóvá tenni nemzetünk iránt. Ugyanilyen célt szolgáltak azok a dolgozatai, amelyek az irodalom határain kivül esve, a magyarság történeti multjával, jellemével, hivatásával foglalkoznak.

Kétségtelenül igen terjedelmes a Barabás írói működése. Szomorúan kell az érem másik oldalára gondolni: ez a nagy munka nem talált nálunk elég méltánylásra. Sok kicsinyeskedés, sok gáncs kisérte. A tudósok köre teljesen elzárkózott előle. Az bizonyos: a Barabás alkotó tehetsége inkább művészi irányban volt megalkotva és semmi közösséget nem mutat a ma tudományosnak elismert filológus lélekkel és eljárási móddal. Talán, ha nem sértették volna annyira az önérzetét a tudományos világ kritikái, tudott volna hozzájuk közeledni, így azokon a határokon kivül maradt és büszke, fölényes lenézéssel haladt a maga útján. Működése több tekintetben szerencsésen hidalja át a nagyközönség derült, napsugarasabb és a tudomány rideg világa között tátongó űrt. Ilyen fajta munkásságot még ma sem tudunk kellően megbecsülni.

Barabást 1903-ban választotta meg tanárának a kolozsvári unitárius főgimnázium s azóta állandóan itt működött. Öt év óta a teológiai intézetben is tanította a német nyelvet. A gimnázium gyászjelentése igen jellemzően foglalja össze tanári és irodalmi működése érdemeit: »Kollégiumunk egyik lelkes és buzgó tanárát, tanári testületünk feledhetetlen kartársát, az ifjúság megértő és szerető atyai barátját, irodalmunk jónevű művelőjét, a magyarság becsületének a külföldön is fáradhatatlan hirdetőjét és teremtőjét siratjuk elhunyt társunkban.«

Még a nagy háborús évben sem tudott munka nélkül lenni. Az izgalmak miatt komolyabb írói munkához hiányzott az elhatározás s inkább aktuális dolgokhoz fogott. Lelke még leginkább költői tevékenységben találta meg magát. Háborús szonettjeit nem régen a Petőfi-Társaságban olvasták fel s összegyűjtve egy kötetben fognak napvilágot látni. Milyen kár, hogy az új évben Barabás ezt már nem érhette meg.

A tavasz eljött és kinyitotta virágait, a virágok meg termésbe mentek át; a Barabás lelke mindig virágos tavasz volt, ahol tervek és dalok fakadtak. Az élet hidege, fagya sokat kioltott belőle, de semmi baj, semmi szerencsétlenség nem tudott benne úgy pusztítani, hogy valami ne maradjon belőle. És végre a könyörtelen halál egy csapásra mindent kioltott. Az eszmék és tervek elhaltak, fantáziája nem csapong a magyar és német irodalom

mezőin, sem a művészet terén, nem bolyong e hazában, a német birodalom nagy városaiban sem, dal nem fakad a néma ajkakon s nem kivánhat költőt, aki igaz lélekkel a mi lelkünket énekelje a világesemények nagy forgatagában.

Dr. Borbély Ferenc.

KÜLÖNFÉLÉK.

Pályázat Benczédi Gergely élet- és jellemrajzára.

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Az emberek, az élet relatioi szerint, a szülőkön kivül mások iránt is bizonyos fokú hálával tartoznak, azonban igen gyakran erkölcsileg gyöngék ezt beismerni. Sőt a hálátlanság gondolatát is inkább elviselik, csakhogy mások hálárakötelezetteknek ne tekinthessék őket.

Én a lehetőség szerint hálaérzésemet igyekeztem ápolni azok iránt, akikkel szemben jóindulatuk és pártfogásuk folytán hálárakötelezettnek kell, hogy érezzem magamat és bizom erkölcsi érzésem szilárdságában, hogy mások iránt tartozó hálaérzésemet a jövőben is hivalkodás nélkül kifejezésre juttathatom.

Azok között, akikkel szemben hálaérzésemet ápolgatom, a legelsők közé tartozott boldogemlékezetű tanárom: *Benczédi Gergely,* aki diák éveimben nemcsak atyai pártfogóm, hanem valósággal vezetőm, irányítóm volt. Ez az önzetlen jósága diákéveimmel nem ért véget. Egyetemi éveim alatt sem vette le rólam gondoskodó figyelmét.

Amikor az ifjúsági mozgalmak rendén a vezetők közé sodródtam, bölcs élettapasztalattal figyelmeztetett, hogy a vagyon nélkül vezetőszerephez jutott fiatal emberek — ritka és kevés kivétellel — vagyonilag és erkölcsileg lejtőre jutnak rendszerint.

Megértettem intelmének mélységét s útmutatása szerint a csendes munka embere lettem.

Évek mulva, amidőn Kolozsvárra visszakerülve szeretetének melegét újból éreztem, arra ösztönzött, hogy az egyház érdekében is lehetne valamit dolgoznom. Reá mutatott nagynevű apósa: *Mikó Lőrinc* egyházjogi munkáira és a kéziratok átadásával megjelölte, hogy az unitárius egyházjog terén kellene a hiányokat pótolgatni.

Birói nagy elfoglaltságom mellett lapozgattam a sárga foliánsokat s ezek eredményeként kerültek sajtó alá a „Keresztény Magvető"-ben:

a) A vallás, erkölcs és jog;

b) Alaptörvények az unitárius egyházjog köréből;

c) Unitárius egyházi törvények a papválasztásról című dolgozataim.

A gyakorlati és tájékozatlan jogászok részére az „Erdélyrészi Jogi Közlöny"-ben részletesen ismertettem egyházunk szervezetét is.

A munkák az egyházát annyira szerető pártfogóm: néhai Benczédi

Gergely emlékével kapcsolódnak össze s a Keresztény Magvető akkori szerkesztőjével volt is futó eszmecserénk arról, hogy Benczédi Gergely élet- és jellemrajzát a K. M. részére megirom.

Körülményeim tevékenységemet más irányban kötötték le s a jelzett célú munkásságom félbeszakadt.

Mert, hogy az unitárius puritán egyszerűség markans egyénisége után nemeslelkű özvegye: *Mikó Klára* is elköltözött az élők sorából — akik a a mult század utolsó évtizedeit jellemző unitárius egyházi élet képviselői voltak — hálás kegyeletem megnyilvánulásának formáját keresve, arra az elhatározásra jutottam, hogy a multak emlékének ápolásaként legméltóbb volna a Keresztény Magvető részére

Benczédi Gergely, mint egyházi férfiú élet- és jellemrajzát megiratni, amelyben megértő nejének, Mikó Klárának is megfelelő hely volna juttatandó.

Ezt óhajtom az örök emlékezés jeléül koszorú helyett nemeslelkű pártfogóim szellemének szentelni.

A Szerkesztő úr, mint az unitárius egyházi élet multjának alapos ismerője és a korszellem megértője, azt hiszem, hogy intentiomat átérzi s mint a K. M. szerkesztője megtalálja az alkalmas időt és módot arra, hogy a már említett munka megbizás, vagy pályázat útján megirassék és a K. M.-ben megjelenjék.

Erre a célra 100 K, azaz egyszáz koronát bocsátok ide mellékelve nb. rendelkezésére.

Nagyon üdvös volna módot találni arra is, hogy az életrajz különlenyomatban is megjelentethető legyen.

A mult emlékeinek ápolásával a jövő alapját képező historiai jelent erősbítve szeretem hinni, hogy a szeretet soha el nem fogy.

Nagyrabecsüléssel maradtam tisztelő hive:

Kolozsvárt, 1915. március 15-én.

Dr. Tóth György,
törvényszéki biró.

Kiadtuk ezt a levelet teljes szövegében, mint a pályadijat kitűző hitrokonunk Benczédi Gergely és neje iránt való hálájának kegyeletes megnyilatkozását. Benczédi Gergely, mint egyházi férfiú élet- és jellemrajzára, melyben megfelelő hely juttatandó nejének, Mikó Klárának is, ezennel pályázatot hirdetünk. A pályamunka terjedelme legfeljebb két nyomtatott ív lehet; idegen kézzel írva legkésőbb 1915 dec. 31-ig a Keresztény Magvető szerkesztőségéhez küldendő be. A pályanyertes munka a Keresztény Magvetőben közzé fog tétetni. Jutalma 100 K. (A Keresztény Magvető szerkesztői.)

Az olaszok hitszegése. A világháború új fázisba jutott. Olaszország, amely 30 évnél tovább élvezte a központi hatalmakkal való szövetségének anyagi és erkölcsi előnyeit, most a háború 10. hónapjában gyalázatos hitszegéssel elárulta eddigi szövetségeseit. Nem feladatunk e briganti eljárás politikai indító okait kutatni. De lehetetlen meg nem örökítenünk „a világtörténelemben példátlanul

álló hitszegést", amint öreg királyunk ez eljárást gyönyörű kiáltványában jellemzi. Az olaszok ősei a görögökről mondották: graeca fides nulla fides; úgylátszik rájuk még teljesebb joggal alkalmazhatjuk. *Beetmann—Hollweg* német birodalmi kancellár május 28-án a birodalmi gyűlésen példátlanul kegyetlen, de igaz szavakkal mondotta: „A római államférfiaknak (akik nem biztak a trienti terület átengedésére vonatkozó igéreteinkben) semmi joguk más nemzetek szavahihetőségénél ugyanazt a mértéket alkalmazni, amilyent a saját szövetségesi hűségüknél alkalmaztak . . . Mi jó lelkiismeretünkre, igaz ügyünkre és győztes kardunkra támaszkodva egy hajszálnyira sem térünk el attól az úttól, amelyet kezdettől fogva helyesnek ismertünk. Győzni fogunk az egész ellenséges világgal szemben is." Igen, erősen hisszük és reméljük, hogy Olaszország è gyalázatos árulásért méltóan fog meglakolni.

A király manifesztuma. *Népeimhez!* Olaszország királya háborút üzent. Az olasz királyság olyan hitszegést követett el két szövetségesével szemben, aminőre nincsen példa a történelemben.

Több, mint 30 évig tartó szövetséges viszony után, amelyben növelhette területét és nem sejtett virágzásra emelkedhetett, cserbenhagyott Olaszország a veszély percében s kibontott lobogóval ment át az ellenség táborába.

Mi nem fenyegettük Olaszországot, nem ejtettünk csorbát tekintélyén, nem érintettük becsületét és érdekeit; híven teljesítettük mindig szerződési kötelezettségeinket és védelmünkben részesitettük, amidőn hadrakelt.

Még többet tettünk: amidőn Olaszország sóvár pillantásait a mi határaink felé vetette, a szerződéses viszony és a béke fenntartásának céljából nagy és fájdalmas áldozatokra határoztuk el magunkat, olyan áldozatokra, amelyek mélyen érintették atyai szivünket.

Olaszország azt hitte, hogy kizsákmányolhatja a pillanatot; kapzsisága nem volt kielégíthető.

Be kell tehát a végzetnek teljesednie.

Tíz havi óriási küzdelemben és fenkölt szövetségesem hadaival való hűséges fegyverbarátságban győzelmesen állották meg seregeim helyöket az északi hatalmas ellenséggel szemben.

A délről alattomban támadó új ellenség nem új ellenfelünk.

Novara, Mortara, Kustozza és Lissa nagy emlékezete — ifjúkoromnak megannyi büszkesége, — valamint Radetzkynek, Albrecht főhercegnek és Tegetthoffnak szárazföldi és tengeri haderőmben élő szelleme arról biztosít, hogy a monarchia határait délfelé is sikerrel fogjuk megvédeni.

Üdvözlöm harcban kipróbált, diadaltól övezett csapataimat, bízom bennök és vezéreikben és bízom népeimben, akik példátlan áldozatkészségükért fogadják atyai köszönetemet.

A Mindenható áldja meg zászlóinkat és vegye oltalmába igazságos ügyünket.

Kelt Bécsben, 1915. évi május hó 23-án.

FERENCZ JÓZSEF s. k.
Gróf Tisza István s. k.

Ürmössy Lajos.
1851—1915.

Ki egész életében buzgó munkás és tevékeny harcos volt, a világháború harci zajától elvonulva, betegeskedés által munkában gátolva tért az örök nyugalomra, oly csendesen és észrevétlenül, hogy a napi események krónikásai is csak akkor vettek tudomást haláláról, mikor porhüvelye már átadatott az anyaföldnek. Tehát halálából se hiányzott a paradoxon, ami szinte uralkodó jellemvonása volt életének. Talán épen ez is magyarázza meg, hogy sokoldalú és mindig lelkiismeretes munkássága nem vívta ki azt az eredményt, ami sokkal kevésbé intenziv munkának nem egyszer jut osztályrészül. Örök dicséretére szolgál azonban, hogy amint a rendelkezésére állónál jóval csekélyebb eszközökkel is elérhető olcsó siker nem vonzotta, úgy a sikertelenség el nem kedvetlenítette s a kicsinylő félreértés, amiből szintén volt része, el nem keserítette. Ez volt különben ellentétekkel megtüzdelt életpályájának harmonikus eleme. Elmélyedésre hajlamos, gondolkodásra készséges ember volt. Ezt a tulajdonságát a családi tüzhelynél szerezte meg és onnan vitte az életbe. Az Ürmössy-ház az 1860-as években Erdély magyarságának egyik szellemi focusa volt. Ennek hatása meglátszott Ürmössy Lajos egyéniségén és életműködésén. Körülbelül már a gyermeki életben kapott impulzust arra, hogy a hazai történelem újabb fejezeteinek kevésbé feldolgozott részei felé fordítsa figyelmét s ez adott irányt írói működésének, melynek legmaradandóbb darabja: „Tizenhét év Erdély történetéből" — magán is viseli az események közvetlen szemlelőjének élénk benyomásait, melyek azonban sohase esnek a történeti objektivitás rovására. Többi műveiben is igyekezett megóvni ítélete tárgyilagosságát s valamennyit előnyösen jellemzi a lelkiismeretes munkás gondos körültekintése.

Hirlapi cikkeinek száma egész légió. Ha több hiuság, avagy érvényesülési vágy van benne, úgy többször jubilálhatott volna, mint aki 3 évtizedes hirlapírói pályáján legalább 20 újságban dolgozott és több ezer közleménynek adott életet, de hiuság és érvényesülési vágy távol voltak egyéniségétől. Csak a munkát szerette és mindig tenni vágyott. Élte vége felé már az sem volt lehetséges, mert beteg szervezete felmondta a szolgálatot. De még ez sem billentette meg lelke egyensúlyát, ami valami nem közönséges élet-filozófián s azzal párosult erkölcsi komolyságon nyugodott. Halála nagy családot ejtett gyászba, de bizonyára nem hagyott senkit érintetlenül annak a kis körnek tagjai közül, mellyel az érintkezést élte fogytáig fentartotta s mely igazolt megbecsüléssel viseltetett iránta. Nyugodjék békével! *V. A.*

Dr. Geley Lajos halála. Május 15-én temették el dr. Geley Lajos m. kir. bányafőorvost Zalatnán. A jó orvos és nagy emberbarát hirtelen halála általános gyászt okozott nemcsak legutóbbi működési köre területén, hanem messze azon túl is jó ismerősei, tisztelői, barátai között. Abrudbányán 1855-ben született, középiskolai tanulmányait a kolozsvári unitárius kollégiumban

végezte, ahol 1873-ban jelesen érettségizett. Mint kincstári orvos, Rézbányán, Kapnikbányán, Kabolapolyánán, Óradnán és Zalatnán teljesített maradandó becsű humánus szolgálatot. Orvosi hivatását nagy emberszeretettel végezte s ezért általában, de legkivált a szegényebb emberek körében őszinte szeretet vette őt körül. Mint minden izében jó magyar, legexponáltabb helyein is a magyarságnak apostola volt. Nem utolsó kiválósága az is, hogy unitárius egyházához — pedig sokszor magára hagyatva, nehéz helyzetek között — hűségesen ragaszkodott mindvégig s szóval és tettel védte annak érdekeit. Özvegye és három árvája siratja, a jó barátok és tisztelők serege gyászolja áldott emlékezetét. *—i—n.*

A pápa. A világháborúnak rémes zivatara már eddig is sok hagyományos intézménynek látszólag nyugodt fölszínét zavarta meg, sok új helyzetet teremtett és súlyos problemákat tolt előtérbe. Különösen, amióta az olasz hitszegés árán a harcoló felek száma megszaporodott, merűl fel a kérdés, hogy a pápa élhet-e a maga szent hivatásának s betöltheti-e azt a szerepet, melyet a hagyomány és közfelfogás részére kijelől?

XV. Benedek pápa helyesen fogta fel a maga nagy hivatását. Mielőtt még az olasz hitszegés megtörtént volna, mint a béke apostola lépett fel. A kath. egyház fejéhez méltó szeretettel igyekezett enyhíteni a háború borzalmait. Teljes megértéssel és rokonszenvvel kisértük ilyen irányú törekvéseit. Mert úgy gondolkoztunk, hogy a pápa, aki magát a kereszténység atyjának tartja, nem is tehet jobbat, mintha egymás ellen harcoló gyermekeit csillapítja, őket a szeretet, a megbocsátás s a tűrelem nagy erényeire figyelmezteti. Úgy gondolkoztunk, hogy ő nem nézheti egyik vagy másik nemzet szempontjából a tomboló vihart, hanem a harcoló felek fölé emelkedve, minden erejével végzi a békítés és kiengesztelődés munkáját. Szép és tiszteletre méltó volt a pápának ilyen irányú törekvése. Teljesen érdemes arra, hogy a Nobel-díjra a közvélemény őtet jelölte ki. De amilyen nagynak és tiszteletre méltónak tűnt fel a pápa a maga békeközvetítő törekvéseiben, éppen olyan kicsinynek, megvénűltnek és tehetetlennek mutatkozott a pápaság, mint világhatalmi intézmény. Hová lett az a nagy hatalom, amely magát a naphoz hasonlította s mellette a császárság és királyság csak olyan, mint a hold? Hova lett az a hatalom, mely előtt a leghatalmasabb uralkodók is csak földig borúlva s vezekelve állhattak meg? Talán a sors kiméletlen gúnyja, hogy amíg hajdan a világi uralkodók zörgettek, sokszor meghallgatatlanúl a pápaság ajtaján: addig ma a pápa jó szívétől vezettetve kér bebocsátást a földi uralkodókhoz.

Következett az olasz hitszegés és árulás. A pápát a saját nemzete is cserben hagyta. Az a nemzet, amelynek szenvedő fiaiért a Vatikánban önkényt vállalt fogságáról is lemondani hajlandónak mutatkozott a nagy földrengés alkalmából. Ez aztán végképpen kiábrándíthatta a pápát világuralmi illuziójából. Sajnosan kellett tapasztalnia, hogy nem csupán a távolabb eső népek lelki világára veszítette el hatását és befolyását, hanem a saját nemzete is, amely közvetlen közelében van, ellene fordúl. S hogy annál nagyobb legyen csalódása és kiábrándulása, az ő szuverénitásának utolsó roncsait, az ú. n.

garanciális alaptörvényt is az olasz kormány megszűntette. Most már tehát csakugyan betelt a végzet. Az önkényt vállalt fogság valóságos börtönné változott át. A pápa nem érintkezhetik közvetlenűl a saját híveivel. A vatikáni követek egy része ott hagyta Olaszországot. Vajjon lesz-e elég ereje, hogy a hatalmán esett csorbát kiküszöbölje s ez által a mostani lehetetlen és ferde helyzetét megszűntesse vagy pedig szakítva a régi hagyománnyal, elhagyja Rómát, hogy tisztább légkört keressen magának? *V. A.*

Unitáriusok a háborúban. A püspök úr az év elején lelkészeinkkel egybeíratta egyházközségeikből a katonai szolgálatban levő unitáriusokat. — A beérkezett kimutatásokból egy kimutatást állított egybe. E szerint körűlbelűl március hóban katonai szolgálatban volt 6692 hívünk; ezekből nős 3668, nőtlen 3024; a nőseknek 6544 gyermeke van.

Rang szerint egy altábornagy, Lőrinczy Dénes, egy ezredes, Szentkirályi Ferenc, egy h. alezredes, Beleznay István, egy őrnagy, Benkő Sándor, több százados, hadnagy, az altisztekkel összesen 1102: közlegény 5590.

A szolgálat minősége szerint: gyalogos 5308; húszár 458; tűzér 487; szekerész 243; egészségügyi, köztük doktorok 140. Kezdetben Pálffy Ferenc, szabédi lelkészünkben egy tábori lelkészünk is volt, de Galiciában szerencsétlenűl járván, a katonai szolgálatra alkalmatlan lett s most otthon van. A tengerészetnél szolgál 18; tábori csendőr 38.

Az értelmi osztályhoz tartozó 512; földmíves 4119; iparos 753; részint napszámos, részint szolga 1308.

A harcokban megsebesült vagy beteg lett és legyengült 690 hívünk. Ezeknek legnagyobb része azonban felgyógyulván, ismét a harctéren vannak. Elesett 193: a kik közűl a nősök 228 árvát hagytak hátra. Fogságba jutott vagy eltűnt 147.

Vitézségükért többen előléptetésben részesültek; ezüst, arany vagy más érmet és kitüntetést kapott 28.

Ezek az adatok csak a márciusi állapotot tűntetik fel. Természetes, hogy azóta jelentékeny számmal szaporodtak az unitárius vallású katonák, valamint más adatokban is nagy változás van. Éppen azért, mi is figyelmökbe ajánljuk lelkészeinknek, a mit a püspök úr meg is rendelt, hogy a kimutatásokon a feljegyzéseket lehető pontossággal tovább folytassák, hogy azokból, amikor a háborúnak vége lesz, egybe lehessen állítani azt a kimutatást, amely egyházunknak ezen világháborúban, katonai erővel való részvétét, örök emlékezetben fogja tartani.

A soproni és pozsonyi ev. teológiai akadémiák egyesítése. Az Evangelikus Lap közli a dunántúli ev. egyházkerület főiskolai nagybizottságának jegyzőkönyvéből a következő tervezetet: A pozsonyi egyetemes ev. theologiai fakultás felállítását a közel jövőben hiába várjuk. Ezért a nagybizottság a kerületi gyűlésnek a pozsonyi és a soproni theologiák egyesítését ajánlja. Eperjes és a tiszai kerület a fúzió ellen van. E két theologia egyesítése azonban lehetséges és kivánatos. Az egyesült theologia Pozsonyban lenne felállítva, mert ott

meg volna a lehetősége annak, hogy a theologusok az egyetemre is bejárhassanak s így szélesebbkörű tudományos kiképzésben részesüljenek. Az egyesülés esetén Sopronban az egyházkerület a theologia helyett egy évfolyamra terjedő lelkészképesítő szemináriumot állít fel, mely a theologiai akadémia által adott tudományos kiképzést gyakorlati irányban kiegészíti. Ezen szemináriumnak egy éven át való látogatása a theol. kurzus négy évfolyamát elvégző minden theologusra nézve kötelező. A külföldön töltött idő csak a négy éves theol. kurzusba számítható be, a szemináriumi évet azonban nem pótolhatja. A szemináriumot végző hallgatók lelkészi vizsgát tesznek s rendes lelkészekké csak még egy félévi segédlelkészkedés után lehetnek. A szeminárium elvégzése a tiszai kerület eperjesi intézetéről kikerülő theologusokra is kötelezővé tehető. Ha a tiszai kerület ehhez és az ebből folyó anyagi támogatáshoz nem járulna hozzá, egyetemes egyházi határozattal kellene kimondani, hogy az egyenlőség és jogosulatlan előnyök szerzésének a meggátlása szempontjából az eperjesi theologiát végző lelkészek csak másfél évi segédlelkészkedés után lehessenek rendes lelkészekké megválaszthatók!

Papok az olasz hadseregben. A Giornale d'Italia szerint mintegy 18000 pap és szerzetes áll az olasz hadsereg szolgálatában. Ezek közül csak hétszáz a katonapap, ezer az egészségügyi szolgálatnál alkalmazott, a többi kombattáns és hadiszolgálatra kötelezett. A pápai nemesi gárda tagjai részben már a fronton vannak, részben arra várnak, hogy rendeltetési helyüket közöljék velük.

A kántorképesítés reformja. A vall.- és közokt. miniszterium *Járosy* Dezsőt, az Orsz. M. Kir. Zeneakadémia tanárát a kántorképzés és képesítés országos reformjának előkészítésével bizta meg. A megbizás értelmében a miniszteri biztos az idei tanév képesítő vizsgálatai kapcsán a pécsi, győri, szegedi, sárospataki és kolozsvári áll. tanítóképzőket látogatja meg. Csak helyeseljük, hogy a miniszter kezébe vette ennek a végképen elhanyagolt ügynek a rendezését, amelyet a felekezetek minden törekvésük mellett sem tudtak megoldani. Úgy gondoljuk azonban, hogy a kérdés tanulmányozásánál a felekezeteket is meg kell kérdezni s javaslataikat kikérni.

A magyar zászló Németországban. A berlini hatóságok hivatalosan felhívták a lakosságot, hogy jövőben, valahányszor a hatóságok zászlók kitűzését rendelik el, a szövetséges Ausztria zászlója mellett Magyarország zászlóját is ki kell tűzni. Szivünk felújjong erre a hirre, bármily kicsinységnek látszik is, mert a magyarságnak, a magyar állami eszmének térfoglalását látjuk benne. A német hatóságok korrekt gondolkodása útat mutatott Ausztriának is. Vajjon ráfog-e lépni? Vajjon fog-e már végre valahára tanulni?

Dr. Baksay Sándor, a dunamelléki ref. egyházkerület püspöke, az egyetemes konvent egyházi elnöke, jun. 18-án 83 éves korában, Kunszentmiklóson meghalt. Halálát nemcsak a magyar ref. egyház gyászolja, hanem a magyar nemzeti irodalom is. Homeros nagynevű fordítója, aki jól perdülő alexandrinusokban elsőnek fordította le az Iliászt.

„Tavaszi imádságok háboru8 időben“ címen két füzetnyi imádság jelent meg Kovács Gyula könyvkereskedőnél, Nagybányán (Szatmár-megye). Tartalmaz az I-ső füzet hat hétköznapi imádságot. A II-ik füzet tartalmaz : 2 áldozócsütörtöki, 2 bűnb. vasárnapi, 6 reggeli, 1 szombat esti, 2 pünkösti s 1 betegekért Istenhez bocsátott imádságot. Az I. füzet ára 80 fillér, a II-ik füzet ára 1 korona portómentes küldéssel.

Dr. Barabás Ábelt, kollégiumunk jeles tanárát jun. 8-án d. u. 4 órakor nagy részvét mellett temették el. A gyászszertartást a temető kápolnájában *Vári* Albert vallástanár végezte, a sírnál a kollégium és a tanári testület nevében dr. *Gál* Kelemen igazgató, a kolozsvári tanári kör nevében *Biró* Vencel kegyesrendi tanár, a jelenlegi tanítványok nevében *Borsai* Andor VIII. o. t., a régi tanítványok nevében *Engel* Rudolf orvosnövendék mondottak bucsúbeszédet.

A kollégiumi igazgatóság koszorúmegváltás címen *egy felállitandó sir-emlékre gyűjtést inditott,* amely eddig 240 K-t eredményezett. Itt is felhívjuk néhai kartársunk jó barátait, ismerőseit, tisztelőit, volt tanítványait, hogy e célra szánt adományaikat a kollégium igazgatójához küldeni sziveskedjenek. Az adományokat annak idején nyilvánosan nyugtázni fogjuk.